

Vlado Valenčič

IZ KREDITNEGA GOSPODARSTVA OB KONCU SREDNJEGA VEKA

1. O začetkih kreditnega poslovanja

Do 12. stoletja je na današnjem slovenskem ozemlju prevladovalo zaprto in naturalno gospodarstvo. Kmetijsko gospodarstvo je bilo tedaj osnova za življenjski obstoj malone vsega prebivalstva. Vsako gospodinjstvo si ni samo oskrbelo le hrane, ampak je samo zadovoljevalo tudi svoje vsakdanje potrebe po obrtnih izdelkih. Obrtniki, ki bi se ukvarjali le z obrtno dejavnostjo, so bili redki, povečini je bila obrt združena s kmetijstvom kot domača hišna obrt. Tudi trgovina je bila še malo razvita, malo je bilo vrst blaga, ki so z njimi trgovali. Omenjajo se zlasti začimbe, kadilo, orožje in drugi kovinski izdelki, okrasje za osebno porabo, steklo, volнено blago in svila, kožuovina, sol. To je bilo blago predvsem za potrebe fevdalcev in cerkve. Za potrebe vsega prebivalstva je bila potrebna trgovina s soljo. Del trgovine je tedaj potekal z zamenjavo blaga za blago, denar je imel v gospodarstvu še zelo omejeno vlogo. Vendar so že pri tedanjem načinu trgovine nastajali ob praznikih cerkvenih patronov pomembnejših cerkva vsakoletni sejmi. Prvotno so nastajali nekako spontano, pozneje so vladarji podeljevali pravice do sejmov posameznim krajem. Pri podelitvah pravic do letnega sejma še ni šlo za stalne naselbine meščanov – trgovcev in obrtnikov.¹

Od 12. stoletja naprej so se v tem pogledu razmere hitro spreminjale. Nastajati so začeli trgi in mesta kot meščanske naselbine, katerih prebivalci so se ukvarjali predvsem z obrtjo in trgovino. Najprej, že v 12. stoletju, so se pojavile meščanske naselbine na Koroškem. Na ozemlju današnje Slovenije je omenjen Dravograd kot trg leta 1185. Na Slovenskem Štajerskem se v 12. stoletju meščanske naselbine še ne omenjajo, v 13. stoletju pa je tam nastalo pet mest in osem trgov, v 14. stoletju tri mesta in enajst trgov, v 15. stoletju še eno mesto ter devet malo pomembnih trgov. Na Kranjskem so prva poročila o meščanskih naselbinah iz tretjega desetletja 13. stoletja. V tem stoletju je bilo ustanovljenih pet mest in osem trgov, pozneje so na novo nastala le posamezna mesta in trgi. Na Goriškem je nastala le ena pomembnejša meščanska naselbina, to je bila Gorica, ki se omenja leta 1210 kot trg in leta 1298 kot mesto.² Nastanek številnih trgov in mest dokazuje, koliko se je povečala vloga obrti in trgovine v tedanjem gospodarskem razvoju ter je naraščal tudi blagovni promet. S tem je narasla tudi potreba po večjih količinah denarja kot posredovalca pri trgovskem poslovanju. Menjavo blaga za blago ali plačilo uslug z blagom je vedno bolj zamenjevalo plačevanje blaga in uslug z denarjem. Zato je razumljivo, da se je tedaj pomnožilo število kovnic. V 13. stoletju jih je delovalo na notranjeavstrijskem in furlanskem ozemlju nič manj kot dvajset. Med temi so bile tri na Kranjskem in sicer v Ljubljani, Kamniku in Kostanjevici, ki so kmalu prenehale, ko so Habsburžani zavladali v deželi in postopno izenačili novce na svojem ozemlju.³

Poslovanje z denarjem je sčasoma zavzelo tak obseg, da je postalo kar posebna gospodarska in pridobitna panoga, ki so se z njo ukvarjali sprva največkrat trgovci, posamezniki pa so se je oprijeli kot posebnega poklica, postali so bankirji. Najsplošnejši denarni posli so bili menjava tujih novcev, opravljanje plačilnega prometa ter posojanje denarja. Šele uveljavljenje denarnega gospodarstva je omogočilo tudi razmah kreditnega poslovanja, ki se je izrazilo zlasti v najemanju in dajanju posojil.

Prve vesti o pojavih organiziranega denarnega in kreditnega poslovanja na današnjem slovenskem ozemlju so iz konca 13. in začetka 14. stoletja. Kot je prikazal Žontar v svoji razpravi o bankah in bankirjih v mestih srednjeveške Slovenije, so se v tistem času v nekaterih

¹ Bogo Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda*, II. zvezek, Ljubljana 1963, str. 290 sl.

² Grafenauer, n.o.m. str. 292 sl.

³ Egon Baumgartner, *Ljubljanske kovnice v XIII. stoletju*, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (GMDS) XV/1934, str. 92 sl.

naših mestih uveljavili florentinski bankirji. Kmalu nato se je z denarnimi in kreditnimi posli začela ukvarjati v Ljubljani trgovska družba Nikolaja in Jakoba Porgarja. Bila je v poslovni zvezi s koroško-tirolskimi in goriškimi deželnimi knezi, z oglejskim patriarhom, za katerega je tudi kovala denar, z Ortenburžani, z nemško viteško komendo v Ljubljani, samostani Bistro in Stično ter s plemstvom v deželi. Kralj Henrik Koroški, ki se je močno zadolžil, je dobil posojilo od Porgarjev. Toda vodilno mesto v denarnem in kreditnem gospodarstvu so imeli le malo časa. Že leta 1323 je prišla družba v denarne težave. Vzrok so bili predvsem poslovni neuspehi pa tudi poostritev cerkvenih predpisov glede oderuštva. Po teh predpisih je bilo jemanje obresti oduščeno in zato kristjanom prepovedano. Posledica te prepovedi je bila, da so prehajali kreditni posli vse bolj v roke Židov.⁴

O Porgarjih kot bankirjih vemo, da so imeli od goriško-tirolskih grofov v zakupu več goriških, furlanskih in tirolskih mitnic in da so opravljali denarne posle urada deželnega kneza v Ljubljani.⁵ O njihovem kreditnem poslovanju ohranjeni viri ne poročajo, znano je le, da so tudi posojali denar.

Ko je bančno poslovanje Porgarjev opešalo, se je kralju Henriku verjetno zdelo potrebno, da jih nadomesti nova denarna in kreditna ustanova. Skupini Židov iz Čedad in Gorice je okrog leta 1325 dal dovoljenje za naselitev v enem izmed mest pod njegovo oblastjo na Kranjskem. V tej skupini so bili Manuel, sin pokojnega Bonfanta, zdravnik magister Bonaventura, sin pokojnega zdravnika magistra Jakoba, Aron, sin pokojnega Iserla, Pilgrim, Jeremijeva sinova Jakob in Bonaventura ter njihovi tovariši. Listina Henrika Koroškega je bila objavljena z letnico 1327, vendar je bila verjetno izdana vsaj dve leti prej, kajti v dveh čedadskih listinah iz leta 1325 se zdravnik Bonaventura in Manuel omenjata kot v Ljubljani živeči osebi.⁶

Dovoljenje za bivanje je dalo židovski skupini kot deželnoknežji regal tudi dovoljenje, da vodijo v Ljubljani banko za posojila na zastavo. S tem dovoljenjem so Židje v Ljubljani dobili monopol za posojanje denarja, kar je bil menda v tedanji židovski zakonodaji izjemen primer. Židovski družbi je deželni knez prepustil razne donosne finančne posle. Imela je v zakupu več mitnic, s posojili pa je v letih 1327 do 1335 krila goriškemu grofu del finančnih potreb. Pri njej so se zadolževali Žovneški gospodje, poznejši celjski grofi. Z listino 27. aprila 1338, izdano v Ljubljani, so Bonaventura, Bonhum, Pilgrim in drugi ljubljanski Židje potrdili, da je Friderik Žovneški poravnal vse svoje dolgove. Turjaški in mengeški gospodje ter nekatere druge plemiške rodbine so bile stranke židovskih bankirjev. Toda poslovanje te židovske družbe je bilo kratkotrajno. S smrtjo Henrika Koroškega je izključna pravica za dajanje posojil prenehala in z njo tudi banka; po izgubi monopola njeni židovski lastniki verjetno niso več računali z uspešnim poslovanjem.⁷

Iz kreditnega poslovanja družbe čedadskih in goriških Židov niso znane listine o konkretnih poslih. Takih listin, ki bi se nanašale na nekdanjo Kranjsko, iz časa pred letom 1300 nisem mogel ugotoviti, posamezne so iz prve polovice 14. stoletja, številnejše so šele za poznejšo dobo. Med kreditnimi listinami so najpomembnejša dolžna pisma ali zadolžnice, ki vsebujejo največ podatkov. Sledijo izjave dolžnikov, izstavljene so porokom, ki jim zagotavljajo povrnitev morebitne škode, nastale zaradi poroštva. Za nekatere dolžnike, ki so posojilodajalcem dolgovali več zneskov, so ohranjeni obračuni, v katerih so bili marsikdaj določeni kakšni novi pogoji, npr. dospelost. Omeniti je treba tudi zastavne listine, ki v njih dolžnik za prejeta posojila zastavlja upniku zemljiško posest ali razne pravice. Končno tudi pobotnice o plačnem dolgu dajejo nekaj podatkov o kreditnem poslu.

Za to razpravo sem uporabil predvsem objavljene listine ali regeste o kreditnih poslih. Take listine iz turjaškega arhiva je objavil največ v regestih Fr. Komatar.⁸ Nekaj kreditnih

⁴ Josip Zontar, *Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije*, GMDS XIII/1932, str. 21 in 23.

⁵ Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku (GZL), Uredil B. Otorepec, Izdal Mestni arhiv, Ljubljana 1956, I/31; Zontar, n.o.m. str. 23.

⁶ GZL I/25, 30 in 31; Zontar, n.o.m. str. 23 sl.; M. Kos, O izvoru prebivalcev Ljubljane v srednjem veku, ZČ X–XI/1956–1957, str. 15 sl.; prepisa listin 1325 junij 6, Cividale, in 1325 junij 27, Cividale, iz Archivio di Stato Udine, Archivio notarie, fasc. 677 (Cividale) notarske knjige notarja Štefana iz leta 1325 s. fol., prepisa mi je dal na razpolago dr. O. Otorepec.

⁷ W. Wadl, *Geschichte der Juden im Mittelalter*. Das Kärtner Landesarchiv 9, Klagenfurt 1981, str. 50 in 124; GZL I/46; Zontar, n.o.m. str. 24.

⁸ Fr. Komatar, *Das Schloßarchiv in Auersperg*, Mittheilungen des Musealvereines für Krain XVIII/1905, XIX/1906, XX/1907 in Carniola I/1910. V opombah navajam: Komatar, Auersperg MMK oz. Carn., leto objave in številko listino oz. regesta.

listin vsebuje Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku.⁹ Nekaj listin o kreditnih poslih ljubljanskih Židov je v Haus-, Hof- und Staatsarchiv-u na Dunaju prepisal oziroma je zanje priredil regeste M. Wenninger iz Celovca in mi jih je dal v tipkopisu na uporabo.¹⁰ Sorazmeroma veliko število kreditnih listin vsebuje Gradivo za zgodovino Maribora.¹¹ Listine se nanašajo na kreditne posle, pri katerih so bile udeležene osebe iz Maribora ali pa na katerikoli način v zvezi s tem mestom. Med mariborskimi listinami so v zvezi s kreditnimi posli tudi nekatere kupne pogodbe za zemljišča, zlasti za vinograde. V njih se namreč večkrat omenja, da si je prodajalec zemljišče pridobil na osnovi prejšnjemu lastniku danega posojila.

2. Kreditni posli po kranjskih listinah

Najstarejša znana listina, ki zadeva kreditni posel na Kranjskem, je iz leta 1301. Konrad iz Goričan je Pheju Hohensiennerju iz Ljubljane za posojenih 120 mark oglejskih denaričev zastavil 24 kmetij. Naslednja taka listina je iz leta 1317. Goriški in tirolski grof Janez Henrik je Haintzleinu Turjaškemu (Auersperg) in njegovemu bratu za posojenih 17 mark šilingov in za dobre usluge podelil v fevd tri kmetije s pravico, da jih reši v prihodnjih petih letih.¹² Leta 1334 je Herbert Turjaški za znesek 40 funtov dunajskih denaričev zastavil tretjino mitnine na Raščici.¹³ Regest listine pa ne navaja, kdo je Turjaškemu dal denar in pod kakšnimi pogoji. V pobotnici iz leta 1345, izdani v Ljubljani, je Karel Oto Löz... potrdil, da mu je Greif Rentenberch vrnil 100 mark, ki mu jih je posodil njegov oče, razrešil njega in dva poroka vseh obveznosti.¹⁴ Iz leta 1350 je znanih že več kreditnih poslov. Ljubljanski meščan je križevniškemu redu za posojenih 10 mark ogl. den. zastavil njivo v Gradišču, upnik je imel pravico užitka do odplačila dolga. Janez Volrer je istega leta Nikolaju Sumereckerju in Lovrencu Gutensteimu dal izjavo, da jima bo povrnil vso morebitno škodo, ki bi jo imela kot poroka za njegov dolg 24 oglejskih mark pri Fraducu in Eliji, Židoma v Ljubljani.¹⁵ Ta dva sta tedaj posodila Viljemu Svibnovskemu (Scharfenberg) in Herbertu Turjaškemu 76 mark ogl. den. Svibnovski je dolgoval še druge zneske. Turjaški je zanj kot porok plačal pet dolgov v skupnem znesku 89 mark.¹⁶

Za drugo polovico stoletja je ohranjenih večje število kreditnih listin. Največ se jih nanaša na židovske posojevalce denarja. Med temi sta bila že omenjena brata Fraduc in Elija, ki sta dala posojila tudi krškemu škofu in kranjskemu glavarju v zneskih 40 zlatnikov (guldein), 41 ogl. mark in 50 goldinarjev.¹⁷ Fraducu in Eliji je odstopil Nikolaj Gamberg (Galenberg) terjatev 3 ½ mark ogl. den. in 28 den. proti Nikolaju Gerlochstainu.¹⁸ Krščanski upnik je torej cediral Židoma terjatev proti krščanskemu dolžniku. Za večja posojila sta brata Fraduc in Elija pritegnila v družbo Hačima (Chatzim). Po zadolžnici iz leta 1359 so dali Ulriku in Haugu Rihenberškemu, grofu Otonu Ortenburgu, Janezu Stegbergu in Janezu Turjaškemu posojilo 346 mark ogl. den. Glavna dolžnika sta bila najbrž brata Rihenberška. Svojemu stricu Janezu Turjaškemu, ki je v zadolžnici naveden kot sodolžnik, sta namreč dala posebno izjavo, da mu bosta povrnila vso škodo, nastalo iz poročstva. To posojilo bi moralo biti vrnjeno do sv. Jurija 1360, vendar ga Rihenberška nista vrnila. Dolg je leta 1363, tedaj je znašal že 440 mark, poravnal sodolžnik grof Oton Ortenburg, kar mu je s pobotnico potrdil Žid Elija. Ulrik Rihenberški je bil tedaj Eliju dolžan še 600 zlatnikov. Za ta dolg je jamčil Jurij Turjaški. Rihenberški se je zavezal, da bo dolg v določenem roku poravnal. Če tega ne bo storil v štirinajstih dneh, bo prišel v Ljubljano. Tako bi za plačilo dolga zastavil samega sebe, kar je bil v tistih časih tudi način zavarovanja posojil. Elija je še leta 1361 posodil Ulriku Rihenber-

⁹ GZL, zvezki I, II, IV, VI, VII, IX, X, Ljubljana 1956–1968. V opombah: GZL, številka zvezka in listine.

¹⁰ Podatki iz tipkopisa: J. Wenninger (v inštitutu za zgodovino na celovski univerzi), v opombah: Wenninger, regesti, datum listine.

¹¹ Gradivo za zgodovino Maribora. Zbral in uredil Jože Mlinarič, zvezki II–X. V opombah GZM, številka zvezka in listine.

¹² GZL I/12; Komatar, Auersperg, MMK 1905 št. 23.

¹³ Komatar, Auersperg, MMK 1905 št. 52.

¹⁴ Komatar, Auersperg, MMK 1905 št. 72.

¹⁵ GZL VII/27; Wenninger, regesti 1350 september 21.

¹⁶ Komatar, Auersperg, MMK 1905 št. 86 in 109.

¹⁷ Wenninger, regesti, 1351 marec 9, 1352 maj 22 in 1359 marec 3.

¹⁸ Komatar, Auersperg, MMK 1906 št. 170.

škemu in Juriju Turjaškemu 10 mark denaričev beneških šilingov. Leta 1364 so se pri njem zadolžili bratje Janez, Jurij in Viljem Turjaški za 100 mark ogl. den., za to posojilo je jamčil grof Oton Ortenburg.¹⁹

Kot posojilodajalec je nekokrat omenjen Žid Izak (Eisak). Leta 1353 je Herbert Turjaški dal izjavo Frideriku Čušperškemu (Zobelsberg) kot poroku za tri dolgove po 50 mark ogl. den. pri Židih Izaku, Fraducu in Eliji, da mu odgovarja za vso škodo, ki bi mu nastala iz tega poročstva. Po zadolžnici iz leta 1356 sta Ana, vdova Herberta Turjaškega, in njen sin Janez dolgovala Izaku 8 zlatnikov. Turjaški so se pri Izaku zadolžili še za druge zneske. Leta 1366 je izak umrl. Tedaj je avstrijski vojvoda Albreht III. proglasil za nične zadolžnice in obračun dolgov, ki so jih Turjaški dolgovali Izaku in so znašali 300 zlatnikov. Tolik znesek je vojvoda Albreht dolgoval Turjaškemu za njegovo službovanje. Zdi se, da ta proglasitev ničnosti kreditnih listin ni bila izvedena. Kajti 16. junija 1369 je vojvoda Leopold III. potrdil sklep svojega brata Albrehta III. o razveljavitvi dolžnih pisem Izaku za 300 zlatnikov, kolikor je dolgoval Janezu, Juriju, Viljemu in Herbertu Turjaškemu za njihovo službovanje. Izak je dal posojilo tudi koroškemu fevdalcu Janezu Ostroviškemu (von Osterwitz), ki mu je po zadolžnici iz leta 1350 bil dolžan 15 zlatnikov in 2 marki ogl. den.²⁰

Vojvoda Albreht III. je leta 1369 proglasil za nična še dva dolgova Turjaških pri židovskih upnikih. Znesek 16 zlatnikov sta dolgovala Židu v Ljubljani Janez Turjaški in njegova mati; ime Žida ni navedeno. Tudi navedeni dolg je vojvoda odtegnil od zneska, ki ga je dolgoval Turjaškim za njihovo službovanje. Drugi razveljavljeni dolg Janeza Turjaškega neimenovanemu Židu iz Celja je znašal 130 zlatnikov.²¹

Kot najbolj pomembna židovska posojilodajalca sta se uveljavila brata Moš (Mosch, Musch) in Hačim, sinova Schaebleina iz Celja. Leta 1351 sta grofu Otonu Ortenburgu posodila 570 mark ogl. den. na poročstvo Janeza Stegberga. Herbert Turjaški in Jakob Čreteški (Reutenberger?) sta jima dolgovala 12 ½ mark ogl. den. Leta 1356 sta brata Janez in Jurij Turjaški za posojilo 100 mark ogl. den., ki sta ga dobila od ljubljanskih Židov Moša in Hačima, postavila za poroka grofa Otona Ortenburga in Friderika Čušperškega. Bratoma grofoma Otonu in Rudolfu Ortenburgu sta posodila 1000 mark ogl. den. proti jamstvu petih porokov. Leta 1358 sta dala posojilo 134 zlatnikov Ulriku Taufererju in Mateju Bleiburgu, poroki so bili štirje. Moš in Hačim sta posojala tudi manjše zneske. Linhartu Porgerju iz Ljubljane sta leta 1359 posodila 5 dobrih zlatnikov polne teže. Janez Turjaški je leta 1363 potrdil, da dolguje Mošu in Hačimu na glavnici, obrestih in drugih stroških skupaj 460 zlatnikov. Poroki za posamezne terjatve so bili Oton Ortenburg, Friderik Čušperški in Ulrik Turen. Z izjavo leta 1370 sta Moš in Hačim potrdila, da je Janez Stegberg od dolga 9200 zlatnikov plačal na glavnici in obrestih 6480 zlatnikov. V dveh primerih se kot posojilodajalec omenja le Moš. Ulrik Turen mu je bil dolžan 240 zlatnikov, porok za dolg je bil Rudolf Katzensteiner. Po zadolžnici iz leta 1365 je Moš posodil sodniku Frideriku v Ljubljani in meščanu Primožu Watmangerju 116 zlatnikov. Že navedena posojila pričajo, da sta Moš in Hačim opravljala kreditne posle v večjem obsegu. Poslovala sta v več mestih, kot kraj bivanja se za Moša navajata Celje in Maribor, za Hačima pa Ljubljana in Celje. Označujejo ju kot najpomembnejša bankirja 14. stoletja, njune poslovne zveze so segale od Trsta do Dunaja. Nekaj časa sta imela poslovalnico v Trstu in tudi hišo na Dunaju.²²

Žid Hačim je dal leta 1364 skupaj z Židom Avidonom bratoma grofoma Ortenburg, Albrehtu, škofu v Tridentu, in Otonu z bratom Rudolfom, ki sta že leta 1358 pri Mošu in Hačimu najela posojilo 1000 mark ogl. den., še dve posojili. Prvo je znašalo 200 mark ogl. den. in 700 zlatnikov, plačljivi ob prihodnjem pustu, to je čez pol leta. Za posojilo so jamčili trije poroki. Drugo posojilo je znašalo 1000 mark ogl. den.; do prvega kresa naj bi dolžnika odplačala 500 mark ogl. den., do naslednjega kresa pa drugo polovico dolga. Za to posojilo je jamčilo sedem porokov. Posojila niso bila odplačana v določenih rokih. Leta 1367 je dolg znašal še 2000 zlatnikov. Verjetno so bili tedaj določeni novi odplačilni roki, spremembe so

¹⁹ Wenninger, regesti 1359 junij 19, 1359 junij 21, 1361 julij 2, 1363 januar 11, 1363 junij 19; GZL X/27; Komatar Auersperg, MMK 1906 št. 149.

²⁰ Komatar, Auersperg, MMK 1905 št. 98, 108, MMK 1906 št. 162, 173, 176; Wenninger, regesti 1355 maj 18.

²¹ Komatar, Auersperg, MMK 1906 št. 174 in 175.

²² Komatar, Auersperg, MMK 1905 št. 91, 95, 107, 116, 119, MMK 1906 št. 144, 145, 187; GZL I/61, 68; Zontar n.o.m. str. 24; Wadi, n.o.m. str. 34, 47, 52, 55, 114.

bile tudi pri porokih. Na novo sta prevzela poroštvo grofa Ulrik in Herman Celjska, ki sta bila svaka bratov Ortenburg, in Tomaž iz Podvina, od prejšnjih porokov so ostali le trije. Izjava o postavitvi porokov vsebuje določbo, da poroštvena obveznost velja tudi za njihove žene in dediče; prejšnje listine tega niso vsebovale. Zadolžitev grofov Ortenburg je bila verjetno v zvezi z nakupom gradu Altenberg in kolonizacijo kočevske posesti.²³

Nekaj židovskih posojevalcev denarja se omenja v kreditnih listinah le enkrat ali dvakrat. Žid Aron iz Ljubljane je imel terjatev 62 mark šilingov proti celjskemu grofu Ulriku. Vojvoda Albreht, ki jo je odplačal, je leta 1367 zadolžnico proglašil za nično. Po zadolžnici iz leta 1378 je Nikolaj Sumereker pri Židu Nasanu dobil posojilo 13 mark den. beneških šilingov. V zadolžnici sicer ni navedeno, kje sta upnik in dolžnik živela, toda Sumereker je znan kot ljubljanski meščan, tudi je zadolžnica določala, da bo v primeru potrebe kranjski deželni gospod Židu pripomogel do pravice. Ljubljanska Žida Eferl (Offerlein, Efferlein) in Izak sta leta 1351 posodila krškemu škofu Ulriku in bratu Henriku iz Viltuža 130 funtov graških den. Eferlu pa je dolgoval Herman Ekhenstain 28 zlatnikov, za ta dolg je jamčil že omenjeni Nikolaj Sumereker. Janezu Newenhausu je ljubljanski Žid Emanuel (Maendlein) posodil 25 zlatnikov na poroštvo Nikolaja Sumerekerja. Po listini iz leta 1369 je vojvoda Albreht razveljavil zadolžnico Nikolaja Schicka in Merchela Lindeggerja za 24 zlatnikov, ki sta jih dolgovala ljubljanski Židini Esteri.²⁴ Trije židovski posojilodajalci so bili iz drugih mest. Židu Barohu (Waroch) sta Ulrik Turen in žena po listini iz leta 1367 dolgovala 12 zlatnikov, poroka sta bila Rudolf Katzenstain in Oton Chunigsberg. Posojila kranjskim plemičem je dajal tudi mariborski Žid Izerl (Isserl, Isserlein). Njegov vnuk Moš z ženo je leta 1378 potrdil, da je Dipold Katzenstain poravnal dolgove očeta Rudolfa po zadolžnici za 600 zlatnikov kakor tudi vse svoje dolgove. Glede tega dolga je vojvoda Albreht leta 1378 naročil Mošu, naj se zadovolji z odplačilom glavnice in naj ne zahteva obresti. Leopoldu Čreteškemu in njegovima bratrancema Jakobu in Bertoldu je Izerl posodil 100 mark ogl. den. Moš, Izerlov vnuk je leta 1380 izdal potrdilo, da je dolg poravnal. Ljubljanska meščana zlatar Thomel in njegov zet sta leta 1395 dobila od Žida Davida iz Kopra posojilo 5 funtov dun. den.²⁵

Število znanih listin o kreditnih poslih krščanskih posojevalcev denarja iz druge polovice 14. stoletja dosega komaj polovico židovskih, toda število posojevalcev je večje. Židom je bilo posojevanje denarja glavni pridobitni posel, krščanskim posojevalcem pa le postranski, večinoma le enkratni, le izjemoma se nekateri omenjajo v več listinah. Taka izjema je bil kaplan Štefan iz Čreteža. Leta 1355 je Perchne iz Orehovice (Nuzdorff) z ženo Margareto kaplanu Štefanu, njegovemu bratu Nikolaju in vsem bratom in sestram zastavil dvor za 10 mark ogl. den. Dolžnik je bil upravičen, da v petih letih, vsakokrat na dan sv. Jurija, reši zastavljeni dvor. Henrik Paumgarten je leta 1359 zastavil kaplanu Štefanu in bratu kmetijo v Orehovici za 5 mark ogl. den. Po zastavni listini iz leta 1367 je terjatev v enakem znesku Štefan imel proti Guntzelu Puchu, za kar mu je dolžnik zastavil kmetijo. Kmetijo je smel rešiti vsako leto ob. sv. Juriju. Če je za življenja Štefana ne bi rešil, bo pripadla župniji v Gornjem Mokronogu in tamkajšnjemu župniku.²⁶

Za posojilo 6 mark ogl. den. je ljubljanski meščan mojster Walter Maurer (Zidar?) leta 1354 zastavil nemškemu viteškemu redu njivo v Gradišču; dokler ni bil dolg plačan, je imel upnik pravico do užitka njive. Leta 1355 sta Herman Čreteški in žena zastavila Nikolaju Werdu in ženi dvor v Kozjeku (Chosiack per Straleck) in njun del desetine »zu Lampach« in pri Trebnjem (Trewen) za 11 mark ogl. den. Zastavo bi mogla rešiti v štirih letih pred sv. Mihaelom. Nikolaj Teynacher in žena sta leta 1358 zastavila Janezu Gyblu za 7 ½ mark graških den. ali za denar, ki bo v deželi veljaven in bo vreden kot graški. Dietrich Gutenstain in žena sta leta 1360 za posojilo 66 zlatnikov od Martina Reihnecka in žene postavila kot poroka Rudolfa Katzenstaina. Leta 1363 je Marchel Henczen »sun von Chimburch« zastavil fevdno

²³ Komatar, Auersperg, MMK 1906 št. 151, 152, 166; Th. Elze, Urkunden-Regesten aus dem gräflich Auerspergschen Archiv in Auersperg, Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XVI/1861, št. 45 in 63; Th. Elze, Die Abstammung der Gottscheer (Gottscheer), MMK XIII/1900, str. 105 sl.

²⁴ Wenninger, regesti 1367 julij 10, 1378 maj 24; GZL II/20, VII/31, 39 in 44.

²⁵ Komatar, Auersperg, MMK 1906 št. 165, 215, 220; GZM V/14, 26, 33; GZL I/101.

²⁶ Komatar, Auersperg, MMK 1905 št. 101, 121, MMK 1906 št. 164.

posest goriškega grofa za 15 zlatnikov den. Wernhartu Lobecku za štiri leta. Pogoj pa je bil, da dolžnik po prvem letu ne reši zastave.²⁷

Ljubljanskemu meščanu Primožu Watmangerju in ženi sta leta 1364 Svibnovski in žena zastavila dve kmetiji za posojenih 16 mark den. beneških šilingov; upnik je imel užitek kmetije. Leta 1366 sta Jaeckel in Hensel iz Ljubljane zastavila pokopališki cerkvi v Kranju kmetijo in druga zemljišča za 20 mark šilingov beneškega denarja in ji prepustila užitek. Po zadolžnici od 27. novembra 1366 je ljubljanski mestni sodnik Dankwart Cellenberger dobil od celjskih grofov posojilo 37 mark šilingov ben. denarja in 56 zlatnikov. Poroka sta bila deželni upravitelj in vicedom. Leta 1370 je Julij Chestenpach zastavil Tomažu iz Podvina kmetijo na Bledu za posojilo 10 mark den. beneških šilingov. Rešiti jo je mogel vsako leto 14 dni pred ali po sv. Juriju; če tega ne bi storil, zapade za tisto leto zakupnina.²⁸ Ljubljanski meščan Pankracij Mezzrar in žena sta po zadolžnici iz leta 1389 Harrerju in ženi dolgovala 53 mark šilingov ben. den., za kar sta zastavila hišo in domec. Vdova ljubljanskega meščana Elizabeta je leta 1391 zastavila svojemu zetu ljubljanskemu sodniku Petru Schreiberju štiri kmetije za posojilo 90 mark den. dobrih ben. šil. Užitek zastavljene posesti je pripadel upniku. Po zadolžnici iz leta 1393 sta zlatar Thömel in zet Hensel Osterreicher, ljubljanski meščan, z ženama zastavila Nikolaju, zetu Czipperleina, meščana v Bistrici, dve hiši za posojilo v znesku 46 funtov dun. den. Ludovik z Iga je leta 1393 za posojilo 50 zlatnikov ženi Hänseleina s Pšate zastavil kmetijo s pravico do užitka.²⁹

Haug Devinski (von Dibein) in Jurij »von Weissneck«, označena sta kot brata, sta dolgovala svojemu uslužbencu Janezu »von Czekorn« 862 zlatnikov in 80 funtov dunajskega denarja. Za ta dolg sta leta 1380 postavila za poroka Jurija Turjaškega. Leta 1398 sta se Viljem Turjaški in njegov bratranec Dipold zadolžila pri bratih Härtlein in Mertlein Čreteški za 100 zlatnikov in 40 mark. den. ben. šilingov ali furlanskih denaričev.³⁰

S tem so izčrpane listine 14. stoletja. Večina jih je iz razdobja 1350 do 1380. V tem času prevladujejo posojila židovskih posojilodajalcev. V zadnjih dveh desetletjih 14. stoletja pa vse do leta 1431 niso znane listine o kreditnih poslih ljubljanskih Židov in tudi ne listine, ki bi omenjale bivanje Židov v Ljubljani. Znana pa je listina iz leta 1395 o zadolžitvi ljubljanskega meščana pri Židu iz Kopra. Zato ne izključujemo domneve, da je bila tedaj Ljubljana brez židovskih posojevalcev denarja. So pa iz te dobe listine, ki se nanašajo na kreditne posle med kristjani in v 15. stoletju močno presegajo število listin o židovskih posojilih.

Leta 1401 je Jurij Turjaški vzel dve posojili po 200 dukatov. Ändendl Aphalter z ženo mu jih je posodil proti zastavi desetih kmetij, Nikolaj Mengeški (Mengesburger) z dediči pa proti zastavi šestih kmetij. Toda Mengeški si je izgovoril, da mu bo moral Turjaški povečati zastavo posesti, če dolga ne bo odplačal v dveh letih. V naslednjem letu se je Turjaški zadolžil pri Mengeškem in njegovi hčeri še za 50 dukatov proti zastavi ene kmetije.³¹

Po zadolžnici z dne 22. septembra 1402 so Janez Schönberger, Jurij Turjaški in Rudolf Polhograjski (Pilchgraczer) dolgovali Filipu Bernekcherju (tudi Werdnekher) in njegovim dedičem 20 mark šilingov beneškega denarja proti vračilu ob prihodnjem sv. Mateju (21. septembra). Dolg bi torej moral biti odplačan v enem letu. To se ni zgodilo. Leta 1439, ko je upnik že umrl, so njegovi dediči s tožbo dosegli, da je sodišče odplačilo naložilo Herbertu in Volkartu Turjaškima, dedičema tedaj tudi že pokojnega Jurija Turjaškega. Vendar dolg s tem še ni bil poravnal. Leta 1441 je sodišče izdalo nov sklep, ki je določal, da je za plačilo dolga poleg Herberta in Volkarta zavezan tudi Engelbert Turjaški. Leta 1403 se je Janez Schönberger z ženo zadolžil še za 100 zlatnikov pri stricu Frideriku Lindekcherju, poroštvo za ta dolg sta prevzela stric Rudolf Polhograjski in Jurij Turjaški.³²

Z listino iz leta 1406 je Hertel Čreteški z ženo zastavil ljubljanskemu meščanu Eberhartu Landtroppu tri kmetije za 48 mark šilingov in 92 beneških šilingov. Dolžnik bi mogel kmetije rešiti vsako leto 14 dni pred ali po sv. Mihaelu.³³

²⁷ GZL I/58; Komatar, Auersperg, MMK 1905 št. 106, 113, MMK 1906 št. 129, 136.

²⁸ GZL II/25, 27, 28, VII/41.

²⁹ GZL III/18, II/38, I/100, X/40.

³⁰ Komatar, Auersperg, MMK 1906 št. 221, 268.

³¹ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 273, 274, 275 in 279.

³² Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 280, 281, 400, 406.

³³ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 289.

Vojvodinja Virida, vdova vojvode Ernsta, je leta 1407 posodila ljubljanskemu meščanu Juriju Gwutschizu in ženi 10 funtov dun. den. proti zastavi hiše in domca na Starem trgu in plačilu obresti 2 funtov dun. den. letno, to je bilo 20%. Vojvodinja Virida je dala posojila več kranjskim plemiškim družinam. V listini iz leta 1409 je vojvoda Ernst izjavil, da so njegovi umrli materi vojvodinji Viridi zastavili: Elizabeta, vdova Viljema Turjaškega, osem kmetij in desetino od dveh za 500 šilingov, Katarina, vdova Franca Čreteškega in njen sin Viljem 20 kmetij, dvor in mlin za 400 šilingov, Dipold Turjaški polovico mitnine na Raščici za 100 funtov den. Vojvoda Ernst in njegovi bratje so te, po smrti vojvodinje njim pripadle posesti odstopili Janezu Windenu s pridržkom, da jih bodo rešili omenjeni dolžniki. Še istega leta je vojvoda Leopold IV. dovolil rešitev posesti, ki jo je zastavila Elizabeta Turjaška in jo je vojvoda Ernst prepustil Janezu Windenu. To posest je Elizabeta Turjaška rešila s plačilom 233 funtov in 80 denaričev dunajskega denarja.³⁴

V zadolžnici iz leta 1419 je Janez Chalbel z ženo izjavil, da dolguje Konradu Pucherju 16 1/2 marke dun. den., za kar bo vsako leto ob sv. Mihaelu dajal 18 veder mošta iz svojega vinograda in gorske pravde. Zadolžnico sta pečatila Andrej in Janez Žusemski (Sussenheim), kar kaže, da je bil dolžnik na Štajerskem.³⁵

Po posvedočbi kranjskega deželnega upravitelja iz leta 1419 je ljubljanski meščan Henrik Chaltenberger iztožil terjatev 28 funtov dun. den. od Dipolta Turjaškega. Tožniku je bila dovoljena izterjava dolga.³⁶

Za Herberta Turjaškega so podatki o dveh dolgovih. Leta 1424 je Margareti Hoffstetter, gospodinja Blagoviškega (Glogowizer) zastavil šest kmetij za posojilo 60 mark šilingov. V zadolžnici iz leta 1429 je potrdil, da je bratovščini cerkve sv. Janeza pri Turjaku dolžan 40 mark šilingov. Za ta dolg se je zavezal plačevati običajne obresti letno na dan sv. Mihaela, dokler ne bi on ali njegovi dediči bratovščini prepustili zemljišče, ki bi dajalo enako zakupnino kot obresti dolga.³⁷

V več posojilnih listinah se kot dolžnik omenja Jurij Turjaški. Po zadolžnici iz leta 1425 je bil skupaj z Nikolajem Hophewacherjem in Janezom Schrabasom dolžan Janezu Perneku in dedičem 322 funtov dun. črnih den. Z listino iz leta 1430 se je zavezal, da bo odplačal Konradu Kreigu, dvornemu upravitelju in koroškemu glavarju, več dolžnih zneskov, ki jih je Kreig izplačal za Turjaške. Ti dolgovi so znašali 100 funtov dun. den., 150 zlatnikov in 300 funtov dun. den. Istega leta je zastavil ljubljanskemu meščanu Vidu Spennlawczu tri kmetije za posojilo 100 funtov dun. den. z možnostjo rešitve vsako leto 14 dni pred ali po sv. Juriju.³⁸

Za posojilo 50 zlatnikov je Jurij Pyber zastavil Katarini, ženi mojstra Matije Schneyderja (Krojača?), ljubljanskega meščana, žitno desetino, gornino in vinsko desetino.³⁹

Dve listini iz leta 1430 se nanašata na prenos terjatev na drugega upnika. Ana, vdova Jurija Bistriškega (Fewstriczter), je volila svojemu stricu Herbertu Turjaškemu in njegovi sestri Ani še neporavnane terjatve na podlagi dolžnih pisem in sicer 200 funtov, ki jih je dolgoval brat Albreht Bistriški, 100 funtov, dolg Valterja Säffnerja, in 50 funtov, dolg Friderika Klecha. Herbertu Turjaškemu je volila terjatev 300 funtov, ki jih je dolgovala vdova Henrika Eraltshaima. Dolg naj bi bil vrnjen v treh letih.⁴⁰

Herbert Turjaški se je zadolžil pri več posojevalcih denarja. Po zastavni listini iz leta 1431 je skupaj s sestro Ano za 40 funtov dun. den. zastavil bratrancu Volkmanu Turjaškemu desetino 15 1/2 kmetij v okolici Turjaka in v škocjanski župniji. Šlo je za dva dela žitne desetine, kozličke, jagnjeta in kokoši. Sredi leta 1436 si je od Janeza Bernburgerja (tudi Wernwurger) izposodil prvič 36 funtov dun. den. proti vrnitvi ob sv. Martinu, drugič pa 240 funtov dun. den. proti vrnitvi ob božiču. Njegovo zadolževanje se je še nadaljevalo. Z zastavno listino je leta 1437 bratrancema Volkmanu in Engelhartu Turjaškemu zastavil za 370 funtov dun. den. 42 kmetij, žago in mlin, kar bi mogel rešiti letno pred sv. Jurijem. Pri Bernburgerju, ki je ver-

³⁴ GZL II/51; Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 297, 298.

³⁵ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 319.

³⁶ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 322.

³⁷ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 337, 358.

³⁸ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 348, 360, 365.

³⁹ GZL II/77.

⁴⁰ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 362, 363, 364.

jetno posojal denar v večjem obsegu, sta se leta 1437 zadolžila tudi brata Volkart in Engelhart Turjaški za 312 funtov dun. den.⁴¹

Z izjavo od 12. marca 1435 je Magdalena, vdova Janeza Kacijanarja, potrdila, da je dolžna spoštovanemu oprodu (Knecht) Gyligu Raysingerju 22 funtov dun. den. proti vrnitvi v prvem postnem tednu. Leta 1446 je vdova Magdalena izročila Volkartu in Engelhartu Turjaškemu zadolžnici za dve svoji terjatvi. Zadolžnica njene hčere je bila za 60 funtov dun. den. Hči, ki ni mogla odplačati dolga v celoti, se je zavezala, da ji bo dajala letno 6 funtov in ji je obenem zastavila 6 kmetij. Dolžnik po drugi zadolžnici z zneskom 16 1/2 funtov dun. den. je bil Evstahij Eberstainer. Na prenos terjatev se nanaša tudi listina iz leta 1447. Po tej je Leopold Aschbach izročil Jakobu Herwartu dve zadolžnici, eno za 200 funtov dun. den., drugo za 24 ogrskih dukatov, ki jih je kralj Friderik IV. leta 1438 posodil Krištofu Kacijanarju.⁴²

Leta 1435 sta Viljem Lyndekher in žena zastavila nemškemu viteškemu redu za posojenih 200 funtov dun. den. razna posestva in mu priznala užitek od njih. Tomaž Kramer z ženo v Trebnjem je dobil leta 1436 od ljubljanskega meščana in njegove žene posojilo 70 zlatnikov. Zanj je zastavil desetino petnajstih kmetij in sicer od žita z izjemo prosa, kozličkov, jagnjet, čebelnih panjev in kokoši.⁴³

Svojevrstna določba glede obrestovanja posojila je v zadolžnici iz leta 1442. Janez Sichelberger je bil Ulriku Ravbarju dolžan 40 zlatnikov in bi jih moral vrniti približno v štirih mesecih. Če ne bi v tem roku plačal, se je zavezal, da bo letno med sv. Mihaelom in sv. Martinom dajal za vsak zlatnik vedro metliške mere čistega mošta ali vina, ko bi upnik poslal ponj.⁴⁴

Sigmund Mindorffer je leta 1447 zastavil Doroteji, hčeri Hermana Kozjakarja, in vdovi Simona Chladasa tri posestva v šentrupertski župniji za 33 funtov dun. den. Leta 1450 pa je Herman Kozjakar zastavil kmetijo od svoje posesti za posojilo 15 funtov dun. den.⁴⁵ Po zadolžnici iz leta 1476 sta brata Pankrac in Lovrenc Turjaški Uršuli Greczer iz Gradca (Grecz) dolgovala 300 ogrskih dukatov. Vrniti sta jih morala v dveh letih. Iz konca 15. stoletja je zadolžnica Evstahija Meltza, ki je potrdil, da dolguje Pankraciju Turjaškemu in njegovim dedičem 2000 ogrskih dukatov; rok za odplačilo dolga je bil določen prihodnji sv. Mihael.⁴⁶ Z dolžnim in zastavnim pismom je leta 1477 Janez Harrer zastavil za 15 ogrskih zlatnikov kmetijo v izžanski župniji Margareti Leimtasch. V zastavnem pismu iz leta 1479 je dala posojilo cerkev sv. Škocijana pri Turjaku. Janez in njegova žena Margareta sta ji za 5 funtov zastavila žitno desetino šestih kmetij.⁴⁷

Dve zadolžnici Herberta Turjaškega iz leta 1425 odkrivata z omenjanjem raznih kreditnih poslov, kako je včasih prišlo do večjih zadolžitvev. Elizabeta, mati Herberta Turjaškega, ki je bila dvorna upraviteljica avstrijske nadvojvodinje Cimburgis, je veliko nadvojvodinjinje srebrne posode zastavila za svoje potrebe več židovskim posojilodajalcem za 287 funtov den. Te dolgove je na prošnjo Turjaškega poravnala nadvojvodinja, da je dobila svojo srebrnino. Nadvojvodinja je Elizabeti Turjaški posodila tudi 150 ogrskih dukatov in 60 funtov. Herbert Turjaški se je zavezal, da bo poravnal dolgove svoje matere v skupnem znesku 400 funtov den. in 60 zlatnikov.⁴⁸

O kreditnih poslih ljubljanskih Židov je iz 15. stoletja znanih le malo listin. V treh listinah je kot posojilodajalec naveden Jaklen (Jeklein). Po zadolžnici iz leta 1431 je posodil 20 ogrskih dukatov Herbertu Turjaškemu, ki je od njega dobil več posojil. Po obračunu iz leta 1435 je Jaklenu, ki je tedaj bil že v Mariboru, dolgoval 440 dukatov. Pri Jaklenu se je zadolževal tudi Martin Koliencz, po obračunu iz leta 1433 je njegov dolg znašal 103 zlatnike. Tedaj je bil dogovorjen nov rok dospelosti ter plačilo zamudnih obresti.⁴⁹ Herbert Turjaški je istočasno dobival posojila od Žida Lebena. Leta 1434 je bil napravljen obračun za dolgove po treh zadolžnicah, ki so se glasile na 100 in 25 zlatnikov ter 9 funtov dun. den. Po obračunu je

⁴¹ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 369, 382, 384, 389, 392.

⁴² Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 377, 396, 422, 426.

⁴³ GZL IX/66; Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 381.

⁴⁴ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 411.

⁴⁵ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 425, Carn. 1910 št. 436.

⁴⁶ Komatar, Auersperg, Carn. 1910 št. 509, 546.

⁴⁷ Komatar, Auersperg, Carn. 1910 št. 511, 516.

⁴⁸ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 345, 346.

⁴⁹ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 368, 378; GZL VII/72.

skupni dolg na glavnici in obrestih znašal 210 funtov dun. den. Določen je bil rok plačila in višina obresti.⁵⁰ Pri ljubljanskih Židih si je izposojal denar tudi koroški plemič Jošt Ostroviški, tedaj kranjski deželni glavar. Po listini iz leta 1440 je na svoj dolg 480 funtov den. odplačal ljubljanskemu Židu Barohu (Weroch) 200 funtov. Posojilo mu je verjetno dal Žid Lebl (najbrž identičen z že omenjenim Lebenom), ki pa ga je odstopil Barohu. Za posojilo je Ostroviški zastavil nekaj svoje posesti, toda dolga le ni v celoti poravnal. Kralj Friderik je leta 1447 zadolžnico izdano Leblu proglasil za nično in prepovedal vsem sodnim in upravnim organom, da bi se dotikali ostroviške posesti.⁵¹

Nekaj listin, ki se v njih omenjajo Židje, se ne nanaša neposredno na kreditne posle, dasi so skoraj gotovo z njimi v zvezi. To so zaščitna pisma za zastavljeno posest. Štajerski deželni glavar je leta 1439 izdal Židu Jakelu iz Ljubljane, stanujočemu v Mariboru, zaščitno pismo za razno zastavljeno posest. Židu Ichelu v Ljubljani je kranjski deželni upravitelj izdal sodno pismo na neka posestva Nikolaja Stegwergerja v župnijah Bloke in Cerknica. Štajerski deželni upravitelj je izdal Frideriku Schneiderju, celjskemu meščanu, in Janezu Aichaimerju, mariborskemu meščanu zaščitno pismo glede dveh kupoprodajnih pogodb s pravico odkupa (Behabrieft), ki sta jih izposlovala ljubljanski Žid Kalmian in mariborski Žid Rebl pri židovskem sodniku v Mariboru glede posesti Janeza Prunnerja, ptujskega meščana. Leta 1490 je kranjski deželni glavar potrdil, da je Jurij Obratschan dal preklicati svoja, očetova in prednikov zastavna, kupna in druga pisma, ki postanejo s tem neveljavna. Nihče ni ugovarjal, samo ljubljanski Žid Nachman, ki bi moral predložiti svoja dokazila, česar pa ni storil.⁵²

3. Kreditni posli po mariborskih listinah

Prva kreditna listina z židovskim posojilodajalcem je iz leta 1322. Pri Židu Vaelchleinu se je zadolžil Wueschalk Ostroviški za 30 ½ marke starih graških den. Za poroka je postavil Wulfinka (den Edlinch) in Dipolta Katzenstaina. Albrehtu Viltuškemmu je za posojilo 23 mark srebra graške teže, ki ga je dal ptujski Žid Salomon, bil porok Gotfrid Mariborski. V listini iz leta 1351 je štajerski deželni glavar Ulrik Walsee izjavil, da je mariborskemu Židu Joesleinu od dolga 13 ½ marke starih graških den. odplačal 4 ½ marke, za ostanek dolga pa je dal za poroka Janeza iz Ernovža.⁵³

Kot o mariborskem židovskem posojevalcu denarja v 14. stoletju je več podatkov znanih o Izerlu (Izzerlein, Isserlein). Omenjali smo ga že kot upnika kranjskih plemičev, posojila pa je dajal tudi plemstvu v drugih deželah. Po listini iz leta 1355 je Nikolaju Ostroviškemu, koroškemu deželnemu glavarju, in njegovemu bratu Hermanu posodil skupaj z vnukom Mušom (tudi Moš) in Jozuo 1200 zlatnikov na poroštvo Friderika Ortenburga, Friderika Aufensteina in Otona Wolfsama. Friderik Aufenstein, koroški deželni maršal, mu je bil dolžan 530 zlatnikov, za kar sta jamčila Hertnid Kreigher in sin Konrad. Po pobotnici Izerla in vnuka Moša ter Hačima iz Celja jim je grof Friderik Celjski leta 1358 poravnal dolg Bertolda Čreteškega v znesku 730 oglejskih mark. Izerl z vnukom je dal posojilo 980 zlatnikov Ulriku Rihenberškemu in njegovemu bratrancu Hugonu. Po njuni izjavi iz leta 1359 sta poroka za dolg bila Friderik in Konrad Aufenstein. Leto pozneje je dal posojilo 1100 funtov dun. den. grofu Ulriku Schaunbergu, Eberhartu Walseeju in Hertnidu Ptujskemu, toda po izjavi Schaunberga je bil on glavni dolžnik, Walsee in Ptujski sta bila le poroka, ki jima je jamčil za povrnitev morebitne škode. Leta 1363 sta od Izerlovega vnuka dobila posojilo 560 funtov dun. den., od katerih sta morala vrniti 200 funtov do sv. Martina (11. novembra, kar je bilo nekaj dni več kot po štirih mesecih), ostanek pa od naslednjega pusta v enem letu. Muš je dal posojilo tudi krškemu škofu Janezu v znesku 400 zlatnikov in Frideriku Wolfsauerju 600 zlatnikov. Toda leta 1365 je vojvoda Rudolf proglasil za nični njuni zadolžnici kakor tudi zadolžnico Friderika Walseeja za 400 funtov dun. den. Odločba, s katero je vojvoda razveljavil zadolžnico Friderika Walseeja, navaja, da je bilo Mušino premoženje zaseženo zaradi zagrešenega zločina, Muš pa je pobegnil. Vendar se je Muš pozneje vrnil v Maribor. Po listini

⁵⁰ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 372, 375.

⁵¹ Wenninger, regesti, 1440, december 11, 1447 marec 29; Wadl, n.o.m str. 59.

⁵² GZL IX/71, 72; Wenninger, regesti, 1446 januar 26; GZL X/89.

⁵³ GZM III/62, 105, IV/55.

iz leta 1369 je izstavil Hugonu Devinskemu pobotnico, ko je poravnal dolg dedičev Hertleina Praytenfurterja. Leta 1375 pa je Muš zastavil Hugonu Devinskemu svojo hišo v Mariboru za 500 zlatnikov, ki jih je prejel od njega.⁵⁴

Le s po enim posojilom sta omenjena še dva židovska posojevalca denarja. Leta 1390 je Paltram z Betnave izdal Židu Eferleinu iz Ljubljane, tedaj v Mariboru, zadolžnico za 52 mark čistega zlata izročil v zastavo posest v Slovenskih goricah in Pekrah mariborskima meščanoma Eberhardu in Martinu. Z listino iz leta 1281 je Hertnid Stadecker pred deželskim sodiščem v Mariboru priznal, da dolguje stricu Frideriku Stubenbergu 14 mark srebra, kar bo vrnil po treh mesecih. Če tega ne bo storil, bo upnik smel terjatev odstopiti Židu proti zastavi, ki jo bo zahteval. Vojvoda Friderik je za 300 mark srebra dunajske teže zastavil posest grofom Štefanu, Janezu in Rastislavu Babonič, ki so se z izjavo leta 1308 zavezali, da bodo zastavljeno posest vrnili, ko bo dolg poravnal.⁵⁵

Tudi o posojilih, ki so jih dali krščanski posojilodajalci, je znanih iz iste dobe le nekaj primerov. Dve listini sta celo iz 13. stoletja. Leta 1277 je kralj Rudolf Habsburški za 150 mark čistega zlata izročil v zastavo posest v Slovenskih goricah in Pekrah mariborskima meščanoma Eberhardu in Martinu. Z listino iz leta 1281 je Hertnid Stadecker pred deželskim sodiščem v Mariboru priznal, da dolguje stricu Frideriku Stubenbergu 14 mark srebra, kar bo vrnil po treh mesecih. Če tega ne bo storil, bo upnik smel terjatev odstopiti Židu proti zastavi, ki jo bo zahteval. Vojvoda Friderik je za 300 mark srebra dunajske teže zastavil posest grofom Štefanu, Janezu in Rastislavu Babonič, ki so se z izjavo leta 1308 zavezali, da bodo zastavljeno posest vrnili, ko bo dolg poravnal.⁵⁶

Rudolf Dorner, arhidiakon in župnik v Vogau-u je leta 1329 zastavil za 34 mark srebra Herdegu Ptujskemu posest v Kresnicah pri Šentilju. Leta 1345 je Oton Mariborski zastavil za 141 mark starih graških den. deset kmetij za dobo petih let. Po dveh zadolžnicah je posojilodajalec bil mariborski meščan Italijan Dominik. Leta 1347 je posodil 58 mark starih graških den. Ulriku, meščanu v Brucku, in Henriku, meščanu Leobna. Leto pozneje je dal posojilo 40 denaričev in 5 1/2 funta starih dun. den. Italijanu Nikolaju, meščanu Feldbacha.⁵⁷

V več kreditnih listinah je bil dolžnik vojvoda Albreht. Leta 1353 mu je Friderik Walsee iz Gradca posodil 1500 funtov dun. den. proti zastavi posesti in njenih užitkov do poravnave dolga. Iz leta 1354 je zastavno pismo za 2000 zlatnikov, ki sta jih posodila Paltram in Nikolaj Petzolt, mariborska meščana. Zastavljeno je bilo mariborsko sodišče, tamkajšnja klet in desetina na Dravskem polju z užitkom do poravnave dolga in vsakoletnim odpisom 200 zlatnikov od zneska glavnice. Naknadno je bil rok zastave določen na pet let. Tudi iz leta 1354 je zastavna listina za posojenih 2000 funtov dun. denarja v korist Eberharda Walseeja, Ulrikovega sina, prav tako proti zastavi mariborskega sodišča, kleti in desetine. Verjetno se na isto posojilo nanaša zadolžnica iz leta 1355. Leta 1366 pa je vojvoda Albreht skupaj z vojvodom Leopoldom zastavil avstrijskemu deželnemu maršalu Leopoldu iz Stadegga svoj trg Feldbach z vsem premoženjem in pravicami za 700 funtov den. dunajske veljave. Ta znesek je deželni maršal Leopold v njunem imenu izplačal Židom Mušu iz Maribora in Mendleinu iz Gradca na račun dolga Ostroviških, ki je v celoti znašal 6000 zlatnikov.⁵⁸

Po zadolžnici iz leta 1375 sta Peter Schweinörl in Janez Brentzel, meščana iz Št. Vida na Koroškem, dolgovala mariborskemu meščanu Gilgu Slahenochsu ali imetniku zadolžnice 72 zlatnikov za kupljeno vino. Herman Prüler je zastavil Martinu z Rifnika, njegovi ženi in bratovemu sinu Janezu za 250 funtov den. posest na bregu onstran Drave pri Mariboru in drugod.⁵⁹

V zadnjih treh desetletjih 14. stoletja smo mogli navesti le tri listine o novih kreditnih poslih mariborskih Židov. Za prva tri desetletja 15. stoletja ne poznamo nobenega takega primera. Tudi za Ljubljano nimamo iz te dobe nobenih vesti o židovskih posojevalcih denarja. Težko je odgovoriti na vprašanje, ali je morda kreditno poslovanje Židov za več kot pol stoletja sploh prenehalo in kaj je bilo temu vzrok. Mogoče je, da se niso ohranile listine iz tega časa, mogoče pa je tudi, da so bili Židje ovirani pri posojilnem poslovanju.

Iz prvih treh desetletij 15. stoletja je le nekaj listin, ki omenjajo že v prejšnji dobi sklenjene židovske kreditne posle. Med temi so tri z izjavami, da so dolgovi poravnani in zadolž-

⁵⁴ GZM IV/73, 78, 82, 85, 88, 89, 102, 105, 106, 107, 108, 117, V/20.

⁵⁵ GZM V/58, 79.

⁵⁶ GZM II/37, 53, 120.

⁵⁷ GZM III/94, IV/33, 40, 47.

⁵⁸ GZM IV/62, 66, 67, 68, 70, 109.

⁵⁹ GZM V/19, 49.

nice brez veljave. Ena listina se nanaša na obnovitev izgubljene zadolžnice, druga pa je zaščitno pismo za Židoma zastavljeno posest.⁶⁰

Iz leta 1431 je zadolžnica Andreja Rosendorna na Lebarjih pred Mariborom, ki je mariborskemu Židu Abrahamu za posojilo 46 funtov dun. den. zastavil domec, kmetijo ter letni pridelek vinograda. Leta 1434 je Rosendorn dobil od Abrahama novo posojilo 24 funtov dun. den. Dolga pa ni v celoti poravnal v dogovorjenem roku, pač pa je leta 1435 vzel posojilo 52 funtov dun. den. pri Janezu Gneserju za odplačilo Abrahama. Najbrž ta transakcija ni gladko potekala, kajti šele leta 1437 je Abraham izročil Gneserju Rosendornovo zadolžnico z vsemi pravicami. Po obračunu leta 1435 je Herbert Turjaški dolgoval ljublanskemu Židu Jaklu, ki pa je živel v Mariboru, 440 ogrskih goldinarjev oziroma dukatov. Zavezal se je, da bo dolg poravnal v roku nekaj dni nad 10 tednov, ob prekoračitvi roka pa bo tedensko plačeval 3 dun. den od goldinarja.⁶¹

Po zadolžnici iz leta 1446 je Žid Rabel (Rebel), Seldmanov sin iz Maribora, posodil tkalcu Kristanu Kašelju pri Sv. Ulriku pred Mariborom 16 funtov dun. den. Prit tem Židu sta se zadolžila brata Rupert in Andrej Maligo; za svoj dolg sta zastavila vinograde v Rošpohu. Židovski sodnik je leta 1445 zastavljenih pet vinogradov s stiskalnico in kletjo prisodil upniku, kar kaže, da dolgovi niso bili poravnani. Večji dolžnik Rabla je bil ptujski meščan Janez Prenner. Leta 1446 je Rabel prepustil celjskemu meščanu krojaču Frideriku in mariborskemu meščanu Janezu Aichaimerju dve Prennerjevi zadolžnici za terjatev v znesku 310 zlatnikov in Prennerjevo zadolžnico za 100 zlatnikov ptujskemu Židu Mairu. Prenner je za dolgove zastavil hišo na Ptuju, pet vinogradov z vinom in pritiklinami, travnike, njive in drugo posest.⁶²

Večje število dolžnikov je imel Kestel (tudi Kostel), Seldmanov sin iz Maribora. Marjeta, vdova po nožarju Marinu na Plaču mu je po zadolžnici iz leta 1444 dolgovala 20 mark dun. den. Njegov dolžnik je bil Štefan Polc, po čigar smrti sta vdova in sin odplačala dolg, kar jima je Kestel potrdil. Z izjavo leta 1451 je Kestel proglasil za nično zadolžnico Janeza Chukchenmentla za znesek 36 mark den. Leta 1435 mu je židovski sodnik potrdil, da sme svobodno razpolagati z vinogradom in kletjo na Plaču, kar mu je zastavil nožar Majcen. Leta 1453 je Kestel izročil upravitelju Filipu Prennerju zadolžnico za 16 mark dun. den. nožarja Majhna s Plača. S tem mu je odstopil terjatev, za katero je imel pogodbo za pravico odkupa Majhnovega imetja. V zadolžnici z dne 31. oktobra 1463 je Janez Tettenpekch, meščan iz Wildona, dobil od Kastela posojilo 27 ogrskih zlatnikov in se zavezal, da bo 14 zlatnikov vrnil na prihodnji pust, ostalih 13 pa za pust čez dve leti. Janez Liechtenberg, znan kot zadnji Kestlov dolžnik, je po zadolžnici leta 1468 dolgoval 57 1/2 ogrskih zlatnikov.⁶³

Seldmanovi sinovi so bili tudi Manoh, Aram, Izak in Elija. Leta 1447 je židovski sodnik priznal Manohu pravico razpolaganja s tremi dvori, desetimi kmetijami in dvema domcema, ki mu jih je zastavil za posojilo Sigmund Labagker. Zastavljena posest je bila v Slovenskih goricah, pri Cmureku in na Spodnji Velki. Aramu je bil Gašper Utscher po zadolžnici iz leta 1448 dolžan 22 ogrskih dukatov. O drugem Aramovem posojilnem poslu je listina iz leta 1478. Po tej listini mu cesar Friderik naroča, naj od Ahaca Müttmannsdorferja ne terja obresti 140 funtov den. od dolžnega zneska, ki mu ga je dolžnik že odplačal. Izak je posodil 100 funtov den. Viljemu Metzju proti zastavi dveh obdelanih in dveh pustih kmetij ter živinske kmetije s pritiklinami. Sodnik je to posest že prisodil Izaku, toda ta je Metzovo zadolžnico odstopil Baltazarju Prüschinku, deželnoknežjemu oskrbniku v Mariboru, ki se nekajkrat omenja kot posejvalec denarja. To kaže, da je Prüschink plačal Izakovo terjatev. Glede Elije je znano le, da se je leta 1452 odpovedal terjatvi do Konrada Gossenbergerja na Viltušu in do njegove posesti, ki jo je podedoval po ženi Katarini. Elija je pravico do posesti pridobil na osnovi posojila Kunigundi in njenemu sinu.⁶⁴

Žid Juda, Ketzleinov sin iz Maribora, je na račun posojila pridobil kmetijo Jerneja iz Gerečje vasi. Leta 1444 je pravico do te kmetije odstopil Mihaelu na obrežju pri Fali. Naslednjega leta pa si je pri deželnem glavarju izposloval zaščitno pismo glede zastavne pravice

⁶⁰ GZM VI/101, IV/17, 19, 30, 36.

⁶¹ GZM VI/41, 57, 60, 63, 65.

⁶² GZM VI/76, 111, 112, VII/1, 2.

⁶³ GZM VI/102, VII/30, 35, 43, 46, 117, VIII/17.

⁶⁴ GZM VIII/8, 9, 15, 17, 19, 40, IX/9.

za več kmetij, domceev in vinogradov, kar je bilo najbrž v zvezi z danimi posojili. Iz leta 1448 je zadolžnica Jerneja, bivajočega na obrežju pri Fali za posojilo 6 mark dun. den.⁶⁵

Zanimiva je zadolžnica iz leta 1461 Janeza Kolerja na Boču Abrahamu, zetu Izaka Jane, ki se glasi na 16 dukatov in dve četrti mariborske mere pšenice. Dolžnik je posojilo dobil konec aprila in se je zavezal, da ga bo vrnil ob sv. Martinu.⁶⁶

Lenart Seidenswanz se je dvakrat zadolžil pri Jakobu, Aramovem sinu iz Maribora. Leta 1462 si je izposodil 150 ogrskih dukatov, leta 1464 pa 100 funtov dun. den. ter 80 dukatov. V drugi zadolžnici je izrecno določeno, da tečejo obresti od dneva danega posojila. Leta 1463 je Jakob prodal hišo v Mariboru, ki jo je pridobil od nekega svojega dolžnika. Celovškemu meščanu je dal posojilo proti zastavi raznih predmetov, omenjenih je tudi 16.000 mecesnovih kolov za trte. Na njegovo zahtevo je židovski sodnik celovškega dolžnika leta 1465 pozval, naj v šestih tednih reši zastavljene predmete.⁶⁷

Dvakrat se omenja Aram, prvič kot zet Jantafa, drugič kot Jakobov sin iz Maribora. Leta 1463 je Štefanu iz Bregul potrdil, da mu je poravnal dolg in obresti ter da nima do njega nikakih terjatev več. Po zadolžnici iz leta 1464 pa mu je Erhard v Kamnici bil dolžan 80 dukatov, od katerih je moral od dneva posojila za vsak dukat plačevati 2 denariča obresti tedensko.⁶⁸

Z zadolžnico iz leta 1468 je Jurij Smekeer v Spodnjih Hočah potrdil, da dolguje Nahmanu, sinu Izaka Jone iz Maribora, 5 mark den. in 40 denaričev štajerske deželne veljave ter dve kokoši, kar bo vrnil v roku enega leta. Na Nahmanovo prošnjo je vladar razglasil za nični zadolžnici graškega meščana Pavla Gumpendla za 50 funtov in 24 goldinarjev v korist graškega Žida Geršana. Ti prevzeti terjatvi sta bili poravnani, zadolžnici sta bili proglašeni za nični kot izgubljeni. Leta 1473 je Nahman izročil Marjeti, vdovi ptujskega meščana, zadolžnico Janeza Muleja za 300 zlatnikov. Verjetno mu je Marjeta odplačala Mulejev dolg. Istega leta je od Žida Äffla prejel zadolžnico za 18 mark den. Štefana Sädernika iz Grečje vasi pri Selnici in je s tem prevzel to terjatev. Leta 1482 je Nahman odstopil samostanu v Žičah zadolžnico samostanskega oskrbnika za znesek 32 mark den. V tem primeru je tudi šlo za prenos terjatve.⁶⁹

Žid Judel, Jožefov sin, je posodil leta 1476 Majcenu Winterju v Laznici pri Rušah 18, leta 1482 pa Frideriku Stubenbergu, štajerskemu vrhovnemu deželnemu točajju, 24 ogrskih dukatov. Terjatev proti Majcenu Winterju v Laznici je leta 1488 odstopil žički kartuziji. Tej je odstopil tudi terjatev 18 ogrskih zlatnikov proti Gregorju Bratecu, nekdanjemu županu v Rogozi. Po listini iz leta 1474 je izročil Janezu Gleispacherju dolžno pismo Janeza Föczille za 9 zlatnikov in prenesel nanj svojo terjatev s vsemi pravicami.⁷⁰

Mariborska Žida Aram, sin Izmaelov, in Mojšel, sin Smojelov (Samuelov) sta leta 1474 od ptujskega glavarja Žige Weispriacha prevzela zadolžnico Alfreda Säffnerja za terjatev 50 ogrskih zlatnikov. Leta 1478 je Aram izročil Petru Poglu zadolžnico Gabrijela Tatzla za 16 funtov den. Aromov sin Nahman pa je leta 1489 dve očetovi zadolžnici odstopil žički kartuziji in sicer za 24 zlatnikov proti Matevžu Zagorcu ter za 21 zlatnikov proti Gregorju Zagorcu, oba iz Oplotnice. Nahman je znan še po zanimivem kreditnem poslu. Leta 1491 je od mariborskega meščana Jurija Fretzenporta prevzel terjatev proti Wolfgangu Stubenbergu v znesku 120 funtov den. in za 16 sodov vina. Leto pozneje je Stubenberg njegovo zadolžnico zastavil graškemu Židu Hirschu za 33 ogrskih zlatnikov in 1 funt den., ki mu jih je posodil za davke. Upniku je priznal pravico, da zadolžnico uporabi kot svojo lastnino, če mu dolga ne bi odplačal v dogovorjenem roku.⁷¹

Merkel, Verohov sin iz Maribora, je dolžno pismo slovenijebistriškega meščana Štefana Kaplerja iz leta 1467 za 20 funtov den. odstopil žički kartuziji. Verohovemu sinu Hajgimu je po zadolžnici iz leta 1471 Štefan Sobotnik dolgoval tri polovnjake vina. En polovnjak je moral vrniti ob sv. Mihaelu, kar je bilo v treh tednih, drugi polovnjak istega dne v naslednjem letu,

⁶⁵ GZM VI/98, 107, VII/10.

⁶⁶ GZM VII/99.

⁶⁷ GZM VII/106, 115, 118, 124.

⁶⁸ GZM VII/116, 123.

⁶⁹ GZM VIII/25, 28, 52, 55, IX/57.

⁷⁰ GZM VIII/59, 75, IX/61, 73, 83.

⁷¹ GZM VIII/66, IX/37, X/2, 33, 37.

tretjega pa po dveh letih. Če se bi držal dogovorjenih rokov, bo plačal obresti 2 denariča od marke po vsakokrat za vino običajni ceni. Verohov sin je bil tudi Jákel, omenja se zadolžnica za 12 ogrskih zlatnikov, ki mu jo je izstavil Lauterlepisch, lastnik hiše v Gradcu.⁷²

Od Arama, Izerlovega sina iz Maribora, sta dve cesijski listini. Po listini iz leta 1467 je odstopil mariborskemu meščanu in nekdanjemu oskrbniku mosta Pavlu dve zadolžnici dolžnika tkalca Lenarta iz Maribora. Prva zadolžnica za 9 zlatnikov, 2 funta den. in 3 šilinge den. je bila izstavljena v korist Arama, druga za 15 mark den. pa v korist Elije; oba sta bila Seldmanova sinova. Po listini iz leta 1473 je Aram odstopil Juriju Trabaltarju, kaplanu v mariborski župni cerkvi, zadolžnico duhovnika Matevža Hawserja za 3 zlatnike in se odrekel vsaki terjatvi do tega dolžnika in tudi pridobljeni pravici do domca s kletjo in stiskalnico.⁷³

Na cesijo terjatve se nanaša listina Židinje Pribe, vdove po mariborskem Židu Judi, sinu Keschla. Leta 1468 je odstopila Neži, ženi Ulrika Grabenskega, zadolžnico Jurija Glässa iz Dobrenja v korist njenega pokojnega moža za 6 in za 48 mark den. ter zadolžnico Mihaela Merca s Plača za 26 mark den. v svojo lastno korist.⁷⁴

Židu Leserju, Mušlovemu sinu iz Maribora, je bil dolžan po zadolžnici iz leta 1468 Janez Fatzel v Slovenskih goricah 28 mark den. Z listino iz leta 1474 je Mušel, tudi Mušlov sin, potrdil, da je Janez Vöczil poravnal ves dolg. Znesek ni naveden. Tretji Mušlov sin Sueskind je omenjen v listini leta 1492, s katero je minoritskemu samostanu v Mariboru odstopil zadolžnico Lenarta, Rupertovega sina na Nebovi, za 2 marki manj 40 den. Izjavil je, da nima več nobene terjatve do Lenarta in tudi ne pravice do njegovega vinograda na Nebovskem vrhu.⁷⁵

Od Aramovega sina Davida iz Maribora sta dve cesijski listini za terjatve na osnovi posojil, ki so jih dali drugi posojevalci. Leta 1468 je kot varuh nečaka Arama, Jakobovega sina, odstopil Bernardu Pewerlu zadolžnico Janeza Tattenpehka, meščana v Wildonu za 26 zlatnikov. Leta 1476 pa je lipniškemu (Leibnitz) meščanu Luki Egelseerju odstopil sodna in druga pisma glede dolga pokojnega Jurija Vnuerbega iz Vorderberga, ki jih je pridobil od njegovega svaka. Dolžnik je zastavil za dolg 60 funtov den. svojo posest, za kar je štajerski deželni upravitelj izstavil zaščitno pismo. David je imel težave pri izterjevanju svojih dolžnikov, zato se je obrnil za pomoč vladarju. Cesar Friderik III, je nato ukazal, naj ga oblastva pri tem podpirajo. Glede dolga pokojnega radgonskega meščana Hermana Isenharta in njegovega sina Lenarta je vladar naročil, naj se obe stranki zasllišita in skuša doseči poravnava, če pa ta ne uspe, naj se postopa, kakor je prav (was pilich und recht ist).⁷⁶

Žid Hajgim, sin Moša Nahemije iz Maribora, je leta 1471 odstopil Merkleinovemu sinu Moši terjatev Janeza Vöczilla za 8 mark den. Druga njegova cesijska listina je iz leta 1490. Tedaj je odstopil mariborskemu meščanu peku Janezu Pländigerju zadolžnico za 4 funte den. dolžnika Kristana Hawerja v Počehovi.⁷⁷ Mušel, Merkleinov sin, je leta 1473 odstopil oskrbniku Janezu Scheffbergerju terjatev 32 mark den. proti Juriju Mägerlu iz Razvanja. Aram, tudi Merkleinov sin, pa je leta 1476 potrdil, da mu je Jurij Tralalder, beneficiat v mariborski župni cerkvi, poravnal ves dolg.⁷⁸

Krojač Mavricij Tebih, mariborski meščan, je po zadolžnici iz leta 1472 dolgoval Judi, Samuelovemu sinu iz Maribora, 5 1/2 funta den. Juda in brat Moš sta leta 1476 potrdila, da jima je Jurij, Janezov sin z Vodul, plačal ves dolg, ki ga je imel pri njunem očetu Samuelu, Merkleinovemu sinu z Bistrice. Po zadolžnici iz leta 1482 je Moš posodil štajerskemu deželnemu točaju Frideriku Stubenberškemu 32 ogrskih zlatnikov.⁷⁹

Z listino iz leta 1476 je Žid Jana, Mavlov sin iz Maribora, izročil grebinjskemu proštu zadolžnico velikovškega meščana Blaža Watmangerja za 60 funtov den. in razna sodna pisma ter mu odstopil vse koristi in pravice, ki jih je imel na njihovi osnovi. Z zadolžnico si je Jana pridobil tudi Watmangerjev vinograd pri Mariboru. Samuel, sin črnega Arama iz Maribora,

⁷² GZM VIII/11, 36, 74.

⁷³ GZM VIII/10, 45.

⁷⁴ GZM VIII/21.

⁷⁵ GZM VIII/22, 60, X/40.

⁷⁶ GZM VIII/23, 71, 77, 85, 86.

⁷⁷ GZM VIII/32, X/20.

⁷⁸ GZM VIII/47, 73.

⁷⁹ GZM VIII/39, 78, IX/63.

se je leta 1490 odpovedal terjatvi do Lovrenca Wathasa v Oplotnici, podložnika žičke kartuzije, ki mu jo je poravnala kartuzija. Istega leta je Moš Preundel, zet Gerlerja iz Maribora, odstopil Janezu Goderju tri zadolžnice Volbanka Eroltshaimerja. Po obračunu je leta 1488 celoten dolg znašal 150 ogrskih dukatov. Terjatev je Moš uveljavil v sodnem postopku pri koroškem deželnskem sodišču. Moš je imel še druge terjatve na Koroškem. Leta 1495 je grof Viljem Schernperg, oskrbnik v Radstatu, izročil Apoloniji, vdovi Walterja Weispracha, zadolžnice koroškega deželnega upravitelja Bertolda Magerja v Moševo korist. Hyersel, Judov sin iz Maribora, je leta 1492 odstopil minoritskemu samostanu v Mariboru zadolžnico Lenarta, Rupertovega sina iz Nebove za 3 ½ marke den.⁸⁰

Kreditnih listin s krščanskimi posojilodajalci poznamo znatno manj kot z Židi. So pa te listine v marsičem drugačnega značaja.

Z listino iz leta 1416 je Gottfried Lapriacher izročil zadolžnico za 150 funtov dun. den. dolžnika Janeza Herbersdorferja trem svojim zaupnikom z naročilom, naj glavnico razdelijo: 100 funtov beneficiju sv. Katarine v mariborski župni cerkvi, 40 funtov za naložbo v posest, iz dohodkov katere se bo vzdrževala večna luč, 10 funtov pa cerkvenim ključarjem cerkve sv. Petra v Mariboru za zidavo.⁸¹ Zadolžnica je bila v tem primeru uporabljena kot današnji prenosljivi vrednostni papir, ki more tudi nadomestiti denar.

Leta 1438 je Jakob Scherrenfus proglasil za nično zadolžnico župana Nikolaja za 22 mark den. Zadolžnico je pred odhodom na potovanje izročil v hrambo Židu Jakobu Mayerju. Po povratku pa mu je Žid ni hotel vrniti. Mihael, mlinar iz Etzendorfa, podložnik Antona Holenškega, je po zadolžnici iz leta 1443 dolgoval 13 funtov dun. den. bratu Konradu, gvardijanu minoritskega samostana v Mariboru.⁸²

Večji posojevalec denarja je bil verjetno Baltazar Prüschnik, deželnoknežji oskrbnik v Mariboru. Frideriku IV. je po listinah iz leta 1443 posodil 1000 funtov črnih den., za kar mu je bilo dovoljeno, da si vsako leto iz dohodkov mariborskega urada vzame 70 funtov den., obenem mu je bilo zagotovljeno, da mu oskrbnišтво ne bo odvzeto. Prüschnik je imel pravico po polletnem odpovednem roku zahtevati vrnitev posojila. Skupaj z bratom Štefanom je Baltazar Prüschnik dal posojilo 50 funtov den. Bernardu iz Loke proti zastavi dveh kmetij, ki jih je dolžnik mogel rešiti v treh letih. Friderik IV. se je zadolžil tudi pri štajerskem deželnem glavarju Leopoldu Stubenbergu. Po listini 17. septembra 1453 si je izposodil 1000 ogrskih zlatnikov za odkup ujetnikov zadnje vojne, 125 funtov pa je dolgoval že prej. Dolg naj bi bil odplačan do prihodnjega sv. Jurija iz dohodkov radgonskega in mariborskega deželnoknežjega urada.⁸³

S posojanjem denarja se je ukvarjal v večji meri mariborski meščan Pavel, oskrbnik mosta. Znanih je šest njegovih dolžnikov. Gregor Kačnik v Vogrčah pri Pliberku je v zadolžnici iz leta 1423 izjavil, da mariborskemu meščanu Pavlu (v tej listini ni bil še označen kot oskrbnik mosta) ali tistemu, ki bi se izkazal s to zadolžnico, dolguje 14 mark dun. den., dve četrti mariborske mere pšenice in tri prazne polovnjake, za kar je zastavil pet konj z vozom, osem glav goveje živine in 15 glav drobnice. Marina, vdova po Simonu Pangrerju iz Zrkovcev, mu je po listini iz leta 1454 dolgovala 8 mark dun. den., za kar je zastavila vinograd. Bra-trancu Jakobu je posodil 8 mark den. proti zastavi kmetije na Spodnjem Pobrežju. Njegovi dolžniki so bili otroci mariborskega meščana Martina Slesiczerja. Za odplačilo dolga (znesek ni znan) je prevzel njegov vinograd. Volbank Slesiczjer je dobil leta 1462 in 1463 od njega posojilo 16 funtov den. V zadolžnici iz leta 1467 je Nihael Polenicz potrdil, da dolguje Pavlu 12 funtov den. in mu je v varstvo posojila zastavil vinograd.⁸⁴

Svojevrstna je listina Kristofa Seeleiterja, deželnoknežjega oskrbnika in mariborskega meščana, ki se je leta 1460 zavezal, da bo cesarju Frideriku izplačal v enem letu v dveh obro-

⁸⁰ GZM VIII/79, X/13, 16, 39, 63.

⁸¹ GZM VI/1.

⁸² GZM VI/71, 92.

⁸³ GZM VI/94, 95, VII/33, 48.

⁸⁴ GZM VI/15, VII/53, 55, 70, 114, VIII/14.

kih 2000 funtov den. na račun zaostanka mariborskega urada.⁸⁵ Verjetno je v tem primeru šlo za plačilo že prejetih dohodkov, ki jih je oskrbnik zadržal.

Tkalec Erhart, meščan Feldacha, je imel terjatev 100 zlatnikov do Katarine, vdove mariborskega meščana Jurija Awerja, ki mu je zastavila vinograd v Košakih. Leta 1468 je Katarino zadolžnico odstopil komturju malteške komende v Melju le za 79 zlatnikov.⁸⁶

4. Splošne značilnosti posojilnih poslov

Za zadnji dve stoletji srednjega veka je značilno, da so imeli Židje pri posojanju denarja znaten delež. Med obravnavanimi primeri jih 60% odpade na židovske in 40% na krščanske posojilodajalce. Vendar je v tem razmerju med 14. in 15. stoletjem nekaj razlike. Židje so imeli na splošno v 14. stoletju nekoliko večji delež, v naslednjem stoletju pa nekaj manjšega. Toda glede tega so bile precejšnje časovne pa tudi krajevne razlike. Na Kranjskem so v 14. stoletju Židje dali kar 67% posojil, v 15. stoletju 25%, po mariborskih listinah pa je delež židovskih posojil znašal v istem obdobju 52% in 80%. Ljubljanski Židje so torej prevladovali na kreditnem trgu v 14. stoletju, mariborski pa so imeli na svojem področju odločilno vlogo v 15. stoletju. Tako nam vsaj kažejo znane posojilne listine.

Židovski posojevalci denarja niso bili enakomerno zastopani skozi vse obdobje. Za zadnje četrletje 14. in prvo četrletje 15. stoletja ni židovskih kreditnih listin ne za Ljubljano in ne za Maribor. Za Ljubljano jih tudi ni za drugo polovico 15. stoletja in vse do izгона leta 1515. Drugače je s kreditnimi listinami za Maribor, največ ohranjenih je iz desetletij pred letom 1496, ko so bili izgnani Židje na Štajerskem. Težko je presojati, kaj je vzrok intervalov brez židovskih posojil. Najbrž jih je bilo več. Židovske naselbine v naših mestih so bile maloštevilne, Židje so se pogosto selili, zato se je lahko dogodilo, da jih nekaj desetletij ni bilo. Vmes so bili tudi časi, ko so jih preganjali in omejevali njihove dejavnosti. Upoštevati pa je treba, da je ohranjeno sorazmeroma malo gradiva in torej tudi pomanjkanje virov ne dopušča, da bi si napravil zanesljivo sodbo.

V posojilnih listinah je omenjenih 16 židovskih posojevalcev denarja, ki so živeli v Ljubljani, 10 v 14. stoletju, 6 v naslednjem. Večkrat so posojila dajali dva ali trije skupaj. V Mariboru je po listinah iz 14. stoletja znanih 10 židovskih posojilodajalcev in 37 v 15. stoletju, toda le okrog deset jih je bilo omenjenih večkrat.

Za Žide je bilo posojanje denarja in drugo denarno poslovanje gospodarska dejavnost, ki jim je zagotavljala življenjski obstoj. Drugače je bilo s krščanskimi posojilodajalci. Le malo primerov je znanih, da je kateri večkrat dajal posojila. Za Kranjsko moremo navesti štiri, kaplana Štefana iz Čreteža, večkrat skupaj z bratom Nikolajem, Nikolaja Mengeškega, Janeza Wernburgerja, glavarja v »Segar« (tega kraja se ni dalo lokalizirati) in vojvodinjo Virido. Upnica dveh posojil je bila Ana, vdova Jurija Bistriškega. Po mariborskih listinah se je s posojanjem denarja ukvarjal meščan Pavel, ki je največkrat označen kot oskrbnik mosta. Drugi večkratni posojevalec denarja je bil Baltazar Prüschnik, deželnokežji oskrbnik, z bratom Štefanom.

V zgodovinopisju se kot pomembni posojevalci denarja omenjajo tudi cerkev, cerkveni redovi, samostani in druge cerkvene ustanove. V razpravi o bankah in bankirjih v srednjem veku je Žontar omenil pomen kreditnih poslov, ki so jih opravljali naši samostani in tudi redovi pri nas, vendar jih je pustil za samostojno študijo.⁸⁷ Taka študija ni bila napisana, najbrž zaradi pomanjkanja gradiva. Viri, ki sem jih uporabljal, navajajo le malo primerov o kreditnih poslih cerkvenih ustanov. Le v treh ljubljanskih listinah je bil posojilodajalec križevniški red. Drugi cerkveni posojevalci denarja so bili še pokopališka cerkev v Kranju, bratovščina cerkve sv. Janeza nad Turjakom in ključarji škocijanske cerkve pri Turjaku. Maloštevilne so tudi kreditne listine cerkvenih ustanov na Spodnjem Štajerskem. Tri listine se nanašajo na minoritski samostan v Mariboru; ena zadolžnica za dano posojilo, dve pa sta listini o prenosu posojil od židovskega posojilodajalca na samostan. Glede žičke kartuzije so

⁸⁵ GZM VII/87.

⁸⁶ GZM VIII/16.

⁸⁷ J. Kulišer, Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka I, Ljubljana 1959, str. 427 sl.; Grafenauer n.o.m. str. 320; Žontar n.o.m. str. 21.

štiri listine, po katerih je prevzela od Židov več posojil proti raznim dolžnikom. V eni listine se omenja prenos posojila na komturja malteškega reda. Vse listine so iz zadnjih desetletij 15. stoletja. Sodeč po razpoložljivem gradivu, ne moremo zaključiti, da bi se cerkvene ustanove v večji meri ukvarjale s posojanjem denarja.

Pri večini dolžniških odnosov med kristjani so bili posojilodajalci le enkrat omenjeni. Imeli so pač nekaj več denarja, ki so ga tako plodonosno naložili. Po njihovih označbah in nazivih so bili predvsem plemiči in meščani. Med njimi je bilo kar precej žensk, ki so verjetno svoje dote ali podedovani denar dale za posojila.

O strukturi dolžnikov je mogoče povedati le nekaj splošnih ugotovitev. Zelo številni med njimi so bili plemiči, zastopane so najpomembnejše plemiške rodbine, celo deželno knežje. Brez dvoma zato, ker je ohranjenih sorazmeroma mnogo več listin za plemstvo kot za druge stanove. Drugo veliko skupino posojilojemalcev so tvorili meščani, ki so kot trgovci in obrtniki imeli znatnejši delež v denarnem gospodarstvu. Dolžniki iz drugih stanov se le redko omenjajo. Je pa dosti listin o kreditnih odnosih, iz katerih dolžnikova stanovska pripadnost ni razvidna. Le v enem samem primeru je bil posojilojemalec označen kot podložnik.⁸⁸ Po listinah, s katerimi je dolžnik na podeželju zastavil posojilodajalcu kmetijo ali pa je posojilodajalec prenesel pravico do kmetije, ki jo je pridobil od vaškega dolžnika na račun svoje terjatve, moremo sklepati, da so bili med posojilojemalci tudi kmečki podložniki.⁸⁹ Malo število takih primerov pa seveda ne daje možnosti za presojo, v kolikšni meri so bili podložniki udeleženi v kreditnem gospodarstvu.

V najstarejših mariborskih posojilnih listinah so bila posojila izražena s količino zlata oziroma srebra. Tako je navedeno 150 mark zlata, 360 mark srebra dunajske teže, 23 marke srebra graške teže in podobno. Pozneje so v kreditnih listinah navedeni denarni zneski v različnih novcih, ki so bili tedaj v prometu. Zadolžnice in druge listine ljubljanskih Židov navajajo v 14. stoletju zneske največkrat v markah oglejskih denaričev.⁹⁰ Krščanski posojevalci so manj uporabljali oglejske novce. Zadnje omembe oglejskih novcev so iz srede šestdesetih let 14. stoletja. V mariborskih listinah so oglejski novci le dvakrat omenjeni, obakrat je šlo za posojilo mariborskega Žida kranjskemu plemiču.⁹¹ Na Kranjskem so dajali posojila tudi v beneškem denarju. Približno v desetini listin se navajajo marke denaričev beneških šilingov, enkrat s pristavkom tudi furlanskih. Na splošno so uporabljali v kreditnih poslih marke dunajskih ali graških denaričev. Včasih so v isti listini navedeni obojni, torej so imeli enako vrednost. So pa tudi listine, ki imajo le funte ali marke denaričev. V mariborskih se pojavljajo označbe funtov denaričev deželne veljave na Štajerskem. Nekaj listin ima pri navedbi dolžnega zneska v markah pripombo, da ga je mogoče vrniti tudi v novcih, ki so bili tedaj v deželi običajni in iste vrednosti kot graški.

Sredi 14. stoletja se pojavijo denarni zneski izraženi v zlatnikih (guldein). Posojilni zneski v zlatnikih so sčasoma zavzeli precejšen obseg, zlasti na Štajerskem. Poleg izraza zlatnik je navadno tudi izraz dukat, pogosto so izrecno navedeni ogrski dukati. Značilno je, da je pri posojilih v zlatnikih skoraj vedno pripomba, da morajo vrnjeni zlatniki biti dobri in imeti polno težo. Verjetno je krožilo v prometu mnogo obrabljenih in obrezanih zlatnikov, zato so si posojilodajalci s takim pridržkom zagotavljali plačilo v polnovrednih novcih.

Posojila so bila po višini zneskov zelo različna. Nekatera so znašala le nekaj mark ali funtov denaričev oziroma zlatnikov, najvišja pa nekaj tisoč. Dobra desetina od 194 dolžnikov je imela posojila v manjših zneskih, največ deset mark, funtov ali zlatnikov. Malo manj kot polovica je sodila v skupino od sto do tisoč, več kot tisoč je dolgovalo le 12 posojilojemalcev. Najvišja posojila so imeli deželni knezi, največji dolžniki so bili v splošnem pripadniki plemstva, ki pa so si dostikrat izposojali tudi manjše zneske.

Vendar mali zneski posojil pri tedanji vrednosti denarja niso bili brez gospodarskega pomena. Saj sta bili leta 1301 prodani v Slovenskih goricah dve kmetiji vsaka za 4 marke srebra. Leta 1379 je mariborski meščan kupil kmetijo v Hočah za 60 zlatnikov.⁹²

⁸⁸ GZM X/13.

⁸⁹ Kot primera navajam GZM VII/41, 98.

⁹⁰ Glede razumevanja raznih vrst denarja opozarjam na razpravo S. Vilfan, *Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja*, ZČ 40/1986, str. 397 sl.; gl. tudi Kulišer n.o.m. str. 399 sl.

⁹¹ GZM IV/82, V/33.

⁹² GZM II/94, 95, V/30.

Običajno je bil v zadolžnici zapisan rok, v katerem naj bi dolžnik posojilo vrnil. Židje so največkrat postavili kratke roke, komaj nekaj mesecev ali celo tednov. Kratkoročnost posojil je imela svoj razlog v cerkveni prepovedi jemanja obresti. Vendar se je ta prepoved sčasoma omilila; proti koncu srednjega veka je bila že dopuščena zahteva po obrestih kot odškodnini za neplačilo dolga v dogovorjenem roku.⁹³ Zato je bil ob sklenitvi posojilne pogodbe določen kratek rok za vrnitev. Včasih je bilo v zadolžnicah celo zapisano, da je posojilo brezobrestno. Toda sledila je določba, s katero se je dolžnik zavezal, da bo plačal obresti, če dolga ne bo poravnal ob dospelosti. Številni primeri kažejo, da se je to dostikrat dogajalo. Ob sklenitvi pogodbe sta se obe stranki najbrž zavedali, da posojilo ne bo plačano v kratkem roku in da je rok določen le zaradi obračunavanja obresti. Izjemna je bila določba, da mora dolžnik plačati obresti že od dneva podpisa zadolžnice.⁹⁴

Obresti so bile določene z zneskom denaričev od funta, marke ali zlatnika na teden, znašale so od enega do štirih denaričev. Preračunano na celo leto je obrestna mera bila v odstotkih $21\frac{2}{3}$, $32\frac{1}{2}$, $43\frac{1}{3}$, 50,65 in $86\frac{2}{3}$.⁹⁵ V posojilnih listinah se največkrat omenjajo obresti 2 denaričev na teden.

Krščanski upniki na splošno od dolžnikov niso zahtevali obresti. Omeniti moremo le dva primera, ko se je to zgodilo. Vojvodinji Viridi je dolžnik, ki mu je posodila 10 funtov dun. den., moral plačati 2 funta obresti letno, to je bilo 20%. Obresti je od dolžnika zahtevala tudi Bratovščina cerkve sv. Janeza pri Turjaku; v zadolžnici je določba, da mora dolžnik plačati letno običajne obresti.⁹⁶

Odsotnost obresti ne pomeni, da krščanski upniki niso imeli nikakih koristi od danih posojil. Za posojila so jim dolžniki po večini zastavili kmetije, vinograde, stavbe, živino, pravice do raznih dajatev. Običajen pogoj je bil, da ima posojilodajalec pravico do užitka zastavljenih nepremičnin in pravic, dokler posojilo ne bi bilo odplačano. Posojevalci denarja so namesto obresti dobivali dohodke od zastavljenih nepremičnin in drugega premoženja. Znesek teh dohodkov jim sicer ni bil v naprej zagotovljen, verjetno pa so si preskrbeli tolikšno zastavno premoženje, da jim je prinašalo vsaj toliko, kot so bile tedaj običajne obresti. Najbrž niso bile izjeme primeri, da je bila korist še večja. Pri posojilih proti zastavi nepremičnin opazamo nekajletne odplačilne roke. V zadolžnicah je to izraženo, da mora dolžnik zastavljeno nepremičnino rešiti npr. v petih letih. Bil pa je določen dan v letu, ob katerem se je morala rešitev izvesti.

V posameznih zadolžnicah so bili pogoji o odmeni upniku za dano posojilo le enkratnega značaja. Tako se je dolžnik zavezal, da bo za posojilo $16\frac{1}{2}$ mark dun. den. letno ob sv. Mihaelu dajal upniku 18 veder mošta iz svojega vinograda in od gorske pravde. Ta dajatev je prenehala z odplačilom dolga, ki je moral biti poravnat 14 dni pred sv. Jurijem.⁹⁷

Zadolžnice vsebujejo zagotovitev dolžnika, da bo posojilo vrnil. To zagotovilo je bilo podkrepjeno na več načinov. Iz srede 14. stoletja je znanih nekaj primerov, da se je plemiški dolžnik židovskemu upniku samega sebe nekako zastavil. Zavezal se je namreč, da bo v primeru neplačila ob dospelosti prišel v določen kraj, zlasti v kakšno gostilno, in tam ostal, seveda na svoje stroške, dokler dolg ne bo poravnat.⁹⁸ Ni nam znano kako je bilo z odplačilom tako zavarovanih posojil, zato ne vemo kakšna je bila uspešnost tega zavarovanja.

Največ posojil židovskih upnikov je bilo zavarovanih s poroštvom enega ali več porokov. Poroki so jamčili, da bo dolžnik plačal svoje obveznosti. Toda niso bili le poroki, ki bi bili dolžni plačati dolg, če ga ne bi poravnal dolžnik, temveč so bili z njim solidarni plačniki. Dostikrat je bilo posojilo dano brez poroka, toda v zadolžnici se je moral dolžnik zavezati, da bo preskrbel poroka v primeru, če ob dospelosti ne bo odplačal dolga. Ker so morali poroki dostikrat odplačevati posojila, ki so zanje jamčili, so od dolžnikov zahtevali izjave, da jim bodo povrnili škodo, ki bi jo utrpeli zaradi poroštva.

⁹³ Kulišer, n.o.m. str. 432 sl.; A. Rosenberg, Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark, Quellen und Forschungen zur Geschichte der Juden in Deutsch-Österreich, VI. Band, Wien und Leipzig 1914, str. 35, 60.

⁹⁴ GZM VI/41, VII/118.

⁹⁵ Rosenberg, n.o.m. str. 113–141.

⁹⁶ GZL II/51; Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 358.

⁹⁷ Komatar, Auersperg, MMK 1907 št. 319.

⁹⁸ Prim. Žontar, n.o.m. str. 27; Rosenberg, n.o.m. str. 69; Elze, MHV 1861 št. 45; Wenninger, regesti, 1363 januar 11; GZM IV/102.

V literaturi se med židovskimi kreditnimi posli omenja tudi posojanje denarja proti ročni zastavi predmetov večje vrednosti, zlatnine in srebrnine. Med obravnavanimi listinami je tak primer omenjen le enkrat in še to le posredno. To seveda ni dokaz, da so taki posli bili redki, mogoče se je o tem ohranilo le malo listin, verjetno je tudi, da o največ posojilih proti ročni zastavi listin sploh ni bilo. Upnik je ni potreboval, saj je imel v rokah večjo vrednost, kot je bilo dano posojilo, dolžniki, ki so potrebovali denar, pa verjetno niso postavljali zahteve za pismeno posojilno pogodbo.

Poseben primer med znanimi zadolžnicami je ena, po kateri je dolžnik krščanskemu posojilodajalcu zastavil voz, pet konj, osem glav goveje živine in petnajst prašičkov. Posojilo je bilo dano konec novembra, vrniti ga je bilo treba 2. februarja.⁹⁹ Zanimivo bi bilo vedeti, kakšne koristi je imel posojilodajalec, če je v zimskem času moral s krmo oskrbovati zastavljeno živino, od katere ni mogel imeti dosti koristi.

Več zadolžnic, ki niso predvidevale posebnega zavarovanja za posojilo, je imelo določbo, da bo moral dolžnik v primeru neplačila ob dospelosti dati zastavo, kakršno bo upnik pripravljen sprejeti. Dolžniki so morali krščanskim upnikom večkrat priznati pravico, da so v primeru neplačila ob roku odstopili svojo terjatev Židu.¹⁰⁰

Krščanski posojilodajalci so posojila dajali zlasti proti zastavi kmetij, vinogradov, raznih zemljišč in tudi proti zastavi desetine in drugih dajatev ter pravic. Po določbah zadolžnic je imel posojilodajalec užitek zastavljenih nepremičnin in pravic. V zadolžnicah so bile včasih natančneje navedene zastavljene premoženjske enote.

Povečini so zadolžnice vsebovale določbe, ki naj bi upniku zagotovile izterjanje posejega denarja in morebitne škode v primeru neplačila brez zamudnega dokazovanja obstoja in višine terjatve ter brez dolgega sodnega postopka. Dolžnik je moral v naprej priznati višino škode, ki bi jo določil upnik, ter je najvišjemu upravnemu in sodnemu organu v deželi dal pravico, da dolg upniku izplača iz njegovega premoženja.

Z razvojem kreditnega poslovanja in posojilnih odnosov so se zadolžnice začele uveljavljati kot prenosljivi vrednostni papirji. So zadolžnice, v katerih dolžnik izjavlja, da dolguje imenoma navedenemu posojilodajalcu ali pa tistemu, ki se bo izkazal s to listino. Bila je torej predvidena možnost prenosa terjatve na drugo osebo. Tako je bilo možno, da je bila zadolžnica uporabljena kot kapital za cerkvene dotacije.¹⁰¹

Številne so cesijske listine, posojilodajalec je svojo terjatev odstopil drugemu upniku. Pobude za cesije so mogle biti tako pri upniku kot pri dolžniku. Če je židovski posojilodajalec terjatev odstopil drugemu Židu, je bil najbrž vzrok v njegovi preselitvi v drug kraj. Če pa je terjatev od Žida prevzel krščanski upnik, pa je morda šlo za dolžnikovo prizadevanje za izboljšanje posojilnih pogojev ali pa tudi le za osvoboditev iz odvisnosti Židu.

Med mariborskimi listinami je 37 cesijskih, skoraj vse so iz druge polovice 15. stoletja.¹⁰² Po teh listinah je 30 židovskih posojilodajalcev odstopilo svoje terjatve proti kristjanom krščanskim upnikom. Dva primera sta bila, da je krščanski upnik terjatev proti krščanskemu dolžniku cediral Židu, tri židovske terjatve proti židovskim dolžnikom so bile cedirane Židom, en krščanski upnik pa je terjatev proti krščanskemu dolžniku odstopil kristjanu. V glavnem je torej šlo za prenos dolgov od Židov na krščanske upnike. Med novimi upniki, ki so od Židov prevzeli terjatve proti krščanskim dolžnikom, je bilo deset cerkvenih ustanov. Razpoložljivi podatki ne odkrivajo vzrokov tega razdolževanja pri Židih. Številnost teh cesij pa vzbujata vtis, da so bile morda posledica spremenjenih odnosov med kristjani in Židi. Saj so povečini iz zadnjih desetletij pred izgonom Židov iz naših dežel.

Razpoložljivo gradivo nam daje malo podatkov o tem, kako je potekalo odplačevanje posojil. Že pri navajanju posojilnih poslov smo videli, da posojila večkrat niso bila odplačana v določenem roku, včasih so se zavlekla za daljšo dobo. Večkrat se v zvezi z likvidacijo posojila omenja posredovanje sodnih in upravnih organov. Dogajalo se je, da je deželni knez Židom naračal, naj plemiškemu dolžniku popustijo obresti ali je celo razveljavil zadolžnico in mu odpustil ves dolg.

⁹⁹ Komatar, Auersperg, MMK 1907 str. 345, 346; GZM VI/15.

¹⁰⁰ GZM II/53, 123; Žontar, n.o.m. str. 27.

¹⁰¹ GZL I/61, 68; GZM VII/10, 17, 114.

¹⁰² GZM VIII/10, 11, 16, 21, 23, 32, 45, 47, 52, 55, 57, 59, 66, 71, 79.

Precej številne so listine, ki pričajo, da so židovski upniki prišli v posest nepremičnin svojih dolžnikov. To kaže, da dolg ni bil plačan, pa si ga je upnik poravnal z odvzemom zastavljene nepremičnine ali mu je bila prisojena v izterjevalnem postopku. Na Spodnjem Štajerskem so med takimi nepremičninami bili zlasti vinogradi. V večjem številu listin, s katerimi so se Židje odpovedovali pravicam do vinogradov, je navedeno, da so jih pridobili od svojih dolžnikov.¹⁰³ Več je tudi židovskih prodajnih pogodb za vinograde in druge nepremičnine, kjer takih navedb sicer ni, je pa zelo verjetno, da so jih Židje pridobili na isti način.

Po vseh takih primerih smemo soditi, da prisilno izterjavanje ni bilo ravno izjemno, vendar nam ne dovolijo sklepa, da je prevladovalo. O prisilnih izterjavanjih so pač nastajale in se deloma tudi ohranile listine, če je bilo posojilo v redu poravnano, pa je upnik vrnil dolžniku prestriženo zadolžnico, ki jo je le malokdo obdržal v svojem arhivu.

Kreditno gospodarstvo se je torej vsaj na področju posojilnega poslovanja v zadnjih dveh stoletjih srednjega veka uveljavilo v večjem obsegu. Zajelo je zlasti tiste sloje prebivalstva, ki so bili že v veliki meri vključeni v denarno gospodarstvo. V kolikor je bilo posojilno poslovanje v rokah Židov, je pomenilo že nekakšno organizacijo. Treba je ugotoviti, da je bila v drugi polovici 15. stoletja vloga Židov na tem področju že omejena, da pa se zaradi tega posojilno poslovanje ni skrčilo. Žide so mogli nadomestiti krščanski posojevalci denarja.

¹⁰³ GZM V/66, 74, VII/28, VIII/6, 8, 42, 58, IX/78.

Zusammenfassung

AUS DER KREDITWIRTSCHAFT AM ENDE DES MITTELALTERS

Vlado Valenčič

Aus dem 14. und 15. Jahrhundert sind uns ungefähr 200 Schuldbriefe, Cessionsurkunden und andere sich auf die Darlehensgeschäfte beziehende Urkunden bekannt, welche Krain und Untersteiermark betreffen.

Die bedeutendsten Darlehensgeber in der erwähnten Zeitperiode waren die Juden, etwa 60% der Darlehen wurde von ihnen gewährt. Aus Ljubljana sind 16 jüdische Darlehensgeber bekannt, in Maribor waren es 47, doch kaum zehn von ihnen sind in den Darlehensurkunden öfters erwähnt worden. Von den christlichen Darlehensgebern, es waren meistens Adelige und Bürger, sind im allgemeinen einzelne Darlehensgeschäfte bekannt, nur wenige betrieben sie öfters. Auch einige Klöster und andere kirchliche Institutionen gaben Darlehen, doch ihr Anteil daran war nicht bedeutend.

Unter den Darlehensnehmern standen an erster Stelle die Adelligen, in den Schuldbriefen finden sich die Namen der Mitglieder der vornehmsten Adelfamilien im Lande. Der Vorrang des Adels ist teilweise der größeren Zahl der uns bekannten Urkunden im Vergleich zu anderen Ständen zu verdanken. Die andere große Gruppe der Darlehensnehmer bildeten die Bürger, Handelsleute und Gewerbetreibende. Die bäuerlichen Untertanen sind als Darlehensnehmer nur selten erwähnt worden.

In den ältesten Darlehensurkunden wurden die Darlehen durch die Quantität des Goldes oder des Silbers angegeben, z.B. 150 Mark des Goldes, 360 Mark des Silbers des Wiener Gewichts. Später wurden die Geldbeträge in verschiedenen Münzen ausgedrückt. Die Urkunden in Krain enthielten im 14. Jahrhundert bis zur Mitte der sechziger Jahre die Geldbeträge meistens in den Marken der Pfennige von Aquilea. Im Lande Krain wurden die Darlehen auch in den venezianischen Münzen gewährt. Ungefähr ein Zehntel der Urkunden hatte die Darlehensbeträge in den Marken der Pfennige von den venezianischen Schillingen. Am meisten hat man bei den Kreditgeschäften die Marken der Wiener oder Grazer Pfennige angewandt. Es gibt auch Urkunden, in welchen der Betrag nur in Marken oder Pfunden der Pfennige ausgedrückt wurde. Die Darlehensgeber in Maribor haben manchmal auch die Bezeichnung Pfunde der Pfennige der Landeswährung in der Steiermark angewandt. Dem in Marken angegebenen Betrag wurde in einigen Schuldbriefen die Bemerkung zugefügt, daß die Schuld auch in den Münzen, welche zur Zeit im Lande üblich und vom gleichen Wert wie die Grazer sind, abbezahlt werden kann.

In der Mitte des 14. Jahrhunderts begann man die Geldbeträge in Goldmünzen (Guldein) anzugeben. Neben dem Ausdruck Guldein wurde auch die Bezeichnung Dukaten angewandt, häufig als ungarisch bezeichnet. Der Bezeichnung von Goldstücken wurde fast immer beigefügt, daß die Schuld nur in guten und vollwertigen Münzen bezahlt werden muß.

Die Höhe der Darlehensbeträge bewegte sich von einigen Marken, Pfunden oder Dukaten bis zu einigen Tausenden. Ein Zehntel von 194 Darlehensnehmern hatte Darlehen bis zu zehn Marken, Pfunden oder Dukaten, etwas weniger als die Hälfte gehörte in die Gruppe von hundert bis tausend, mehr als tausend schuldeten nur 12 Darlehensnehmer.

Die Schuldbriefe enthielten gewöhnlich die Bestimmung über die Rückzahlungsfrist. Bei den jüdischen Darlehensgebern war diese Frist sehr kurz, auch nur einige Wochen. Das war im Zusammenhang mit dem kirchlichen Zinsverbot. Das Zinsnehmen war erlaubt nur als eine Entschädigung für den Fall der Überschreitung der Rückzahlungsfrist. Das geschah häufig, deswegen bestimmte man in den Schuldverträgen den Zinsfuß für die Verzugszinsen. Der niedrigste Zinsfuß betrug einen, der höchste vier Pfennige von der Mark, dem Pfund oder Dukaten für die Woche berechnet, in Prozenten von $21\frac{2}{3}$ bis $86\frac{2}{3}$ jährlich. Der häufigste in den Schuldverträgen bestimmte Zinsfuß war 2 Pfennige für die Woche ($43\frac{1}{3}$ jährlich).

Nur in zwei Schuldverträgen der christlichen Darlehensgeber kam der Anspruch auf Zinsen vor. In allen übrigen wurden die Darlehen gegen die Verpfändung von Huben, Weingärten, Gebäuden, Zehnten usw. gewährt. Für solche Darlehen wurden auch mehrjährige Rückzahlungsfristen festgesetzt. In solchen Fällen genoßen die Gläubiger die Erträge der verpfändeten Realitäten oder Rechte, die waren für sie der Ersatz für die Zinsen.

Die Schuldbriefe enthielten die Zusicherung des Schuldners, mit seinem ganzen Vermögen, manchmal auch mit seiner Person, für die Erfüllung der Schuld einzustehen. Die meisten jüdischen Gläubiger haben sich ihre Forderungen durch die Bürgschaft eines oder mehrerer Bürgen sicher gestellt, die Bürgen waren auch solidarische Zahler. Von den christlichen Darlehensgebern wurde am meisten die Sicherstellung durch die Verpfändung von Realitäten verlangt, es kamen auch die Verpfändungen von Zehentrechten vor.

In vielen Schuldverträgen findet sich die Klausel, die den Schuldner verpflichtete für den Fall von Verzug bei der Rückzahlung dem Gläubiger ein gutes Pfand zu übergeben, welches er gern annehmen wird. Der Darlehensnehmer mußte sich auch zur Rückerstattung des dem Gläubiger wegen der Nichteinhaltung der vereinbarten Zahlungsfrist entstandenen Schadens verpflichten. Die Eintreibung der Darlehen und der Schadensersatz sollte ohne langwierige Beweis- und Gerichtsverfahren geschehen. Dem Landesfürsten oder seinem Anwalt wurde das Recht zugestanden, die Forderung des Gläubigers aus dem Vermögen des Schuldners zu bezahlen.

Einige Darlehensnehmer haben sich in den Schuldbriefen verpflichtet, den Schuldbetrag dem Darlehensgeber oder dem Inhaber des Schuldbriefes zu zahlen. Durch diese Ordersklausel wurde der Schuldbrief zum übertragbaren Wertpapier. Doch auch die Schuldbriefe ohne solche Klausel wurden an andere Personen übertragen.

Unter den Urkunden der Stadt Maribor sind zahlreiche Cessionsurkunden. Fast alle sind aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Nach diesen Cessionsurkunden haben 30 jüdische Darlehensgeber ihre Forderungen gegen die christlichen Schuldner an christliche Gläubiger abgetreten. Nur in zwei Fällen hat der christliche Darlehensgeber die Forderung gegen einen Christen dem Juden cediert, drei jüdische Forderungen gegen Juden wurden auch an Juden übertragen und ein christlicher Gläubiger trat seine Forderung gegen dem Christen wieder an einen Christen ab. Unter den neuen Gläubigern, welche von den Juden die Forderungen übernommen haben, waren zehn kirchliche Institutionen.

Selten sind die Berichte über die Tilgung der Schulden. In den Urkunden werden oft die Überschreitungen von Rückzahlungsfristen und die Interventionen von Verwaltungs- und Gerichtsorganen erwähnt. Aus ziemlich zahlreichen Urkunden ist zu erkennen, daß die jüdischen Darlehensgeber zu Eigentümern der Realitäten ihrer Schuldner geworden sind. Die Schulden sind nicht bezahlt worden und die verpfändeten Realitäten kamen in den Besitz der Gläubiger. In der Untersteiermark waren unter solchen Realitäten besonders die Weingärten.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Revija z najdaljšo tradicijo med slovensko zgodovinsko periodiko (v letu 1993 izhaja že njen 64. letnik) objavlja prispevke, ki niso zanimivi le za bralce iz severovzhodne Slovenije, saj posegajo tudi v širši okvir slovenske zgodovine.

ČZN izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru s sodelovanjem mariborske univerze. Naročiti ga je moč pri Založbi Obzorja, SI-62001 Maribor, Partizanska 5.